

62h.
47.
A MAGYAR NYELVTUDOMÁNYI TÁRSASÁG
47. szám KIADVÁNYAI 47. szám

508474

AZ ISTEN-ADTA-FÉLE
SZERKEZETEK
A FINNUGOR NYELVEKBEN

IRTA
SZEPESY GYULA

B U D A P E S T
KIADJA A MAGYAR NYELVTUDOMÁNYI TÁRSASÁG
1 9 3 9

ÁRA 1— P.

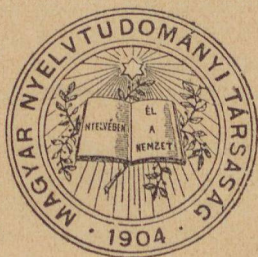
M. Nyelvt. O. 62

A MAGYAR NYELVTUDOMÁNYI TÁRSASÁG
47. szám KIADVÁNYAI 47. szám

508574

AZ ISTEN-ADTA-FÉLE
SZERKEZETEK
A FINNUGOR NYELVEKBEN

IRTA
SZEPESY GYULA

B U D A P E S T
KIADJA A MAGYAR NYELVTUDOMÁNYI TÁRSASÁG
1 9 3 9

S

016561/47

M. T. AKAD. KÖNYVTÁRA
Művelődésközpont
1970. évi 905. sz.

Tanulmányomban nem valami ismeretlen, eddig nem tárgyalt finnugor szerkezettel foglalkozom. Többen tárgyalták már előttem ezeket az összetételszerű kifejezéseket, melyek a magyarban az *isten-adta*-féle szerkezetek néven ismeretesek, mégis fontosnak több okból tartottam ennek a szerkezet-típusnak újból való megvizsgálását.

Először is még a magyarra nézve sincs általánosan kialakult vélemény és kép ezen kifejezések mibenlétéről. Ennek okát egyrészt abban látom, hogy nincs egy teljes összefoglaló tanulmány erről a szerkezetről. (SIMONYI elmélete is 5—6 kisebb cikkből rakható csak teljesen össze.) Az egész finnugorságra kiterjedő tanulmányban pedig tudtommal senki sem tárgyalta még ezt a kérdést, s ezért nem is lehetett finnugor távlatú tanulságokat levonni, s nem lehetett teljes következtességgel és részletességgel megállapítani e kifejezések egyes tagjainak grammatikai és logikai szerepét.

Feladatokat ezek szerint a következőkben jelölöm meg:

I. Minden mástól különválasztva eldönteni ezeknek a kifejezéseknek a szerkezetét a magyarra nézve, mégpedig egyrészt magából a magyar nyelvből, másrészt a finnugor nyelvek segítségével.

II. A finnugor nyelvekben előforduló típusokat összegyűjteni s minden típusnál a felmerülő problémákat megtárgyalni.

III. Kikövetkeztetni az ősi finnugor szerkezetet és a szerkezet egyes tagjainak grammatikai és logikai szerepét megmagyarázni.

I.

A magyar nyelvi szerkezetek.

Azt hiszem, leghelyesebben akkor járok el, és a kérdéssel fölmerülő problémákat úgy tudom legteljesebben megvilágítani, ha először röviden ismertetem, mégpedig időrendi sorrendben azokat a tanulmányokat, cikkeket, megjegyzéseket, melyek ehhez a kérdéshez kapcsolódnak.

A magyarra nézve kétféle elmélet van, melyek egészen napjainkig párhuzamosan futnak egymással. A nyelvészek egyik csoportja valóságos ígés mondatoknak gondolja ezeket (nálunk főképviseelője ZOLNAI), míg mások, SIMONYIVAL az élükön, birtokosjelzős összetételeknek tartják őket.

Mellőzve néhány régebbi nyelvészt (l. Nyr. XXXVI, 193—4), megemlítem egy német nyelvésznek, ARENDTnek a magyarázatát (Zeitschrift für Völkerpsych. und Sprw. III, 220), aki az efféle jelzői kifejezéseket ilyenformán tagolja: „*egy (isten-adta) szív*: unum (deus-dedit-id) cor“, tehát szerinte ez: jelzőül használt mondat. Ugyanilyen értelemben fogta föl utána a nyelvészek legnagyobb része: MISTELI, VERESS IGNÁC, P. THEWREWK stb. (l. Nyr. XXXVI, 194—5), pedig már közben 1875-ben SIMONYI megkockáztatja a birtokosjelzős magyarázatot „A szavak összetétele a magyarban“ című munkájában (Nyr. IV, 437—41). Ekkor még SIMONYI csak tapogatózott ezt a kérdést illetően, így sok tekintetben hiányos és felületes, amit mond. Ez nem is csoda, hiszen egyáltalában nem vette figyelembe még a rokonyelveket, sőt saját későbbi bevallása szerint a régi magyar nyelvet sem.

SIMONYI mindenekelőtt szembefordul az eddigi igés elmélettel és birtokosjelzős összetételeknek tartja ezeket. Szerinte az *isten-adta* ebből lett: *isten adata*, tehát az *-at*, *-et* képző lerövidült alakját kell ezekben keresnünk. Az nem lehetetlen, hogy birtokos személyragos főnév jelzőül állhat (*szófia beszéd*). Ezek mintájára hamis analógia útján keletkezettek az ilyenek: *törvény tiltotta cselekedet*, *isten teremtetete*, *kö-ütötte* stb., amennyiben a nyelvérzék az *isten-adtá*-ban nem látott egyebet, mint a tárgyas perf. 3. személyével egészen egyforma alakot. (SIMONYI elmélete szerint ugyanis így kellene lenni: *tiltata*, *ütete* stb.) „Ez a hamis analógia vezette a legújabb irodalmi nyelvet is ilyen kifejezésekre: az *említetttem könyv*, az *idéztük nyilatkozat*. Forrásaimban egyetlen egy ilyet találtam: *szerettem komámasszony* Ny. II, 179. — De nagyon hasonlít ama kifejezések egy részében a második tag a befejezett cselekvés igenevéhez is (*fűnötte*, *hideg vötte*, *ördög kötötte* stb.), és innen magyarázható, hogy keletkeztek egészen hasonló jelentésű kifejezések ragtalan bef. csel. igénével is: *anya-szült mesztelen*, *ember-nem-hallott hangon*, *porlepett ingével*. — Ezeket nem merem ugyan határozottan elítélni (mert legalább az *anya-szült* kétségtelenül használatos a nép nyelvében), de alig csalatkozom, ha azt mondom, hogy a germanizmus szaga érzik rajtuk (vö. *fluchbeladen*, *schneebedeckt*, *staubbedeckt* stb.).“ — Ehhez kapcsolódik az 1878-ban írt cikke a „Névszókul használt igealakok“ról (Nyr. VII, 443). Ebben a *térjmeg utca*, *nekeresdi csárda*, *mehetnékje van* stb. stb. kifejezéseket tárgyalva említi az ilyeneket is: *én nem vagyok fia a te-mondád molnárnak*, *magok-mondják jószágokra ösztönöznek* stb. Ezek az *isten-adta*, *madár-látta*-félék mintájára hamis analógia útján keletkeztek, mivel a nyelvérzék valóságos igéknek érezte őket. — Nem akarom kiemelni SIMONYI ez időbeli elméletének fogyatékoságait, és a hibás megállapításokat cáfolni, mert ezt saját maga is megteszi egy későbbi, alapo-

sabb tanulmányában. Addig azonban körülbelül harminc év telt el, és közben mások is hozzászóltak a tárgyhoz.

ZOLNAI GYULA 1893-ban az igés elmélet alapján állva a következőkben fejti ki nézeteit (NyK. XXIII, 147—8): Miután megállapítja, hogy a nyelvszokás szeret egész mondatokat vetni jelzőül valamely szó elé (példái: *találom jelelet, be nem szeretem gyerek vagy, ebkérdi csárda, jelemás* stb.), így folytatja: „Ide tartoznak voltaképen az összes melléknévi igeneves összetételek, melyeket SIMONYI (Nyr. IV, 437) más, analogikus úton igyekszik magyarázni; pedig, nézetünk szerint, mégis ARENDT-nek van igaza, ki az efféle jelzői kifejezéseket egész mondatok formáján tagolja. Ilyenek (SIMONYI példái az idézett helyen): *agya-fúrt, keze-megaszott ember, vége-hossza-nem-szakadó, honjaveszett nép...*” „Igy áll határozottan a dolog e példákban: *eb adott kőke...* És így kell magyaroznunk a többször fejtegetett *isten-adta-féle* jelzői kifejezéseket is...; vagyis az *isten-adta-féle* kifejezések nomen verbaléjában nem az *-at, -et* képzős deverbális főnevek rövidült alakját (*adta*, ebből: *adata*) kell keresnünk SIMONYIVAL, hanem nem egyebek ezek, mint valóságos tárgyias ragozású 3. személyű múlt alakok, melyek teljes mondatok állítmányaként szerepelnek, alanyuk lévén ama névszó, amellyel kapcsolatban állnak s amelyet SIMONYI — nézetünk szerint kevés valószínűséggel — birtokos jelzőkül tekint. A tárgyalt jelenséggel kapcsolatban érthetők lesznek az olyan kifejezések is, melyekben egyéb idejű tárgyias igealakokat látunk jelzőként használva, mint: *én nem vagyok fia a temondád molnárnak; ti pedig ezer hízkeléssel s ti-tudjátok mesterséggel ostromoljátok; a magok-mondják jóságokra ösztönöznek* (SIMONYI példái, Nyr. VII, 443). Ezeket SIMONYI hamis analogia szülőtteinek tartja s szerinte helyesen csak a befejezett cselekvés alakjával állhatnak meg.“

Meglehetősen zavarosan szól ezekről SZILASI MÓRIC 1896-ban az ú. n. metaforás összetételekkel kapcsolatban (NyK. XXVI, 187—8). Főleg a vogullal foglalkozik, de néhány sorban magyar példákat is említ: „A magyarban ilyen a *jelemás, vállalközös, szavatartó, agyafúrt, eszeveszett, ügyefogyott, istenadta* stb., amelyek, mint már látható, nem vehetők valóságos igés mondatoknak, mint ZOLNAI magyarázta (NyK. XXIII, 147), sem birtokos összetételnek, mint SIMONYI gondolta (Nyr. IV, 440), hanem valóságos participiális szerkezetek, ép úgy, mint a tárgyias összetételekben: *istentagadó, hitehagyott.*” Amint látjuk, SZILASI e pár sorban a legkülönfélébb összetételeket keveri egybe s annyira nem ismeri föl a kérdés lényegét (pl.: mi az a „valóságos participiális szerkezet“?), hogy nem is tud róla sokat mondani. Egyetlen pozitív megállapítása, hogy az összetétel második tagja: igenév.

SZABÓ DEZSŐ 1904-ben a vogul *-m* képzőt tárgyalva, szintén igenévnak fogta föl (NyK. XXXIV, 432). Ez a vogulra

nézve természetes is, hiszen a vogulban szó sincs arról, hogy ezek verbum finitumos igealakok volnának. A képző tárgyalásával kapcsolatban néhány mondatban ezekről az összetételekről is szól: „Ezekben a példákban [jälwél jömém khürém pät-äs 'ördög járta három nyom-lyuk' (IV, 396), äm-mänt ölém ur-älü 'a hegyfok, melynél az imént volt' (IV, 161) stb.] semmiképp sem tudom főnévnek nézni az igenevet és bizonyára nem birtokos jelzői viszony van a jelző igenév s a jelzett szó közt.“ — Pedig legalább is az első és második tag között bizonyára az van.

Időközben ugyanis SIMONYI alaposabban megvizsgálta a régi magyar nyelvet, sőt némileg a rokonnyelveket is, és így sokkal biztosabb talajon mozog. 1907-ben három tanulmányban fejti ki elméletét. — Természetesen most már ő is elfogadja (már előbb is), hogy az összetétel második tagja igenév, s nem az *-at*, *-et* képző rövidült alakja van benne. Így nem kell többé hamis analógiát keresnie a *törvénytiltotta*, *köütötte*-féle egészen szabályos szerkezetekben. Megmenekülnek a hamis analógia vádjá alól az *említettem könyv*-félék is, hiszen az *említettem* nem okvetlenül ige. Lehet az igenévnek első személyű birtokos személyragos alakja, mint az *adta*: 3. személyű. Talál is most már a *szerettem komámasszony* mellé egész sereg ilyen kifejezést a régi nyelvből (Nyr. XXXVI, 268—9). Hasonlóan tisztulnak meg a germanizmus szagától az *anyaszült*, *porlepett*-félék is. Különös is ezeket germanizmusnak gondolni, mikor magában a magyarban is sokkal elterjedtebbek, mint a németben, a rokonnyelvekben pedig roppant gazdagságban találhatjuk az ilyen szerkezeteket. Ezek egyszerűen birtokos személyrag nélküli igenevek, s a rokonnyelvek tanúsága szerint ez az eredetibb alakja ennek a szerkezetnek (Nyr. XXXVI, 197). Hamis analógiát kereshetünk azonban igenis a *te mondád molnár*, *ti tudjátok mesterség*-féle szórványos kifejezésekben: ezekre nincsenek is régi adatok (Nyr. XXXVI, 201).

SIMONYI fejtegetései olyan alaposak, s példái annyira meggyőzők, hogy elméletének egyes pontjai csak kiegészítésre szorulnak. Ezzel természetesen már én is állást foglaltam, mégpedig SIMONYI mellett, és a további tárgyalások folyamán a következőképp fogok eljárni: SIMONYI három tanulmányát egybevonva, elméletének fontosabb pontjait kiemelem, kiegészítem, és végül rokonnyelvi szerkezetek alapján is kimutatom ZOLNAI írás elméletének tarthatatlanságát. Megjegyzem és bevallom, érthetetlennek tartom, hogy sokan, így pl. BALASSA (TMNy. 366), SZINNYEI (Rdsz. Nyt.⁹ 50), NÉGYESY (Rdsz. Nyt.² 54) ZOLNAI elméletét fogadták el. Így ez az elmélet került át tőlük a mai nyelvészeti közvéleménybe, és ez is egyik indítóok volt tanulmányom megírására.

Nem céloM a magyar példák összegyűjtése s felsorolása

mert ezt már SIMONYI elvégezte, hét lapon át csak példákat sorolva föl, de néhányat meg kell említenem az összefüggés kedvéért.

Egészen közönségesek és ismertek az egyesszám 3. személyű birtokos személyragos alakok: *istenadta, madárlátta, ördögadta, ebadta, ebugatta, szüette, porlepte* stb. stb. A többi személyre SIMONYI példáiból idézek egyet-egyet (Nyr. XXXVI.): Egyes 1. sz.: *Ti pedig szerettem átkozott sok versek* (268) | 2. sz.: *Adom neked ez te laktad feldet* (269). — Többes 1. sz.: *Egy ismertünk úrnak ajtaja* (202) | 3. sz.: *Méhek csinálta méz* (200) | *A gepidák az ő régi laktok földökben* (202) (a többes 2. személyre SIMONYI sem tud példát idézni, de ez most már nem is lényegbe vágó).

Már most csak rá kell nézni ezekre a példákra, s rögtön látjuk, hogy nem lehetnek igés összetételek. A nyelvérzék régen is névszónak érezte, ma is inkább érzi annak, mint igének. SIMONYI erre nézve is hoz föl bizonyítékokat (Nyr. XXXVI, 199): gyakoriak a *-ja, -je, -ai, -ei, -jai, -jei* végű alakok: *A szépasszony főztje*; különösen *-nak, -nek* ragos előtaggal: *En atyámnak átkoztai*; azután a *szerettem komd-asszony-t* nemcsak régen szerettem, hanem még most is szerethetem, tehát ez nem lehet múltidejű igealak.

De még más bizonyítékok is szólnak az igés elmélet ellen. Mellette csak az, hogy egyes alakjaiban hasonlít a tárgy igeragozáshoz. Hangsúlyozni kell, hogy csak egyes alakokban (főleg egyesszámban). De ha már tárgy igeragozásra gondoltak, ép olyan joggal lehetne alanyira is gondolni az ilyen példákat látva: *anyaszült, ebadott, gutaütött*. Itt azonban már az egyesszám 2. személynél elakadunk, mert nem *te láttál kenyér* van, hanem *te láttad*. — De lehet-e tárgy igeragozásra gondolni, mikor ilyen kifejezéseket találunk: *a te érkezted házban* | *a mi érkezünk ladikunk végéhez* (ugyanazon osztják kifejezések fordításai)? Helytelenül persze: *a mi érkezünk ladikunk végéhez*, melyben egy tipikus átnemható igének tárgya lenne, ami még igekötővel ellátott igenél is szokatlan: *Az óriás felett átment a vizet* (Petöfi: János vitéz). De különben is a harmadik tag: *ladikunk végéhez, házban*, mint igen sok más esetben, határozóraggal van ellátva, és így nem lehet tárgya grammatikai értelemben az állítólagos igének.

A legvilágosabb akkor lesz a dolog, ha összeállítunk egy teljes paradigmát (a példát természetesen csak önkényesen választottam meg, de teljes joggal mellőzhetem a csillagozást): *az én láttam kenyér* | *a te láttad kenyér* | *az ő látta kenyér* | *a mi láttunk kenyér* | *a ti láttatok kenyér* | *az ők látta kenyér* | *az ő láttuk kenyér*. Az egyesszám: tárgyas, a többes 1. és 2. személy: alanyi ragozáshoz hasonlít, míg a többes 3. személy nem lehet sem alanyi, sem tárgy igeragozás, mert akkor így kellene lennie: *az ők láttak*, illetőleg *az ők látták* |

az emberek jártak, illetőleg az emberek járták, holott így van: az emberek járta út.

Az első és második tagnak ez a látszólagos nem-egyezése SIMONYINAK is egyik főérve volt (Nyr. XXXVI, 200). Fordított nem-egyezés is van, mikor az első tag van egyszámban és a második többesben, pl.: az istenadták.

A paradigmában levő alakok: láttam, láttad, látta, láttunk, láttatok, láttuk (ők látta) ugyanolyanok, mint: házam, házad, háza, házunk, házatok, házuk (ők háza).

Már SIMONYINAK a legcsattanósabb bizonyítéka az az eset, amikor az első tagban maga névmás szerepel (Nyr. XXXVI, 200). Nem így van tehát: magam láttam, magunk láttuk, hanem: magam látta, magad látta, maga látta, magunk látta, magatok látta, maguk látta.

A látta mindenütt változatlan, tehát teljesen párhuzamos a birtokos személyragozással: magunk látta = magunk háza | emberek járta (út) = emberek háza. Világos tehát, hogy ezek birtokos személyraggal ellátott igenevek, amit az ilyen kifejezések is bizonyítanak: ott jártunkban = házunkban | ott jártatokban = házatokban | ott jártukban = házukban.

A ZOLNAI fölhozta: ebkérdi csárda-félékre nézve helyesen jegyezte meg SIMONYI, hogy ezek népies, játszi ritkaságok (Nyr. XXXVI, 199).

Igen szemléltetően lehet megerősíteni eddigi fejtegetéseinket a rokonyelvek segítségével. Vegyünk három különböző finnugor nyelvből egy-egy példát: magyar *isten adta gyermek* | finn *isän ostama hattu* 'az apa vette kalap' (Seb. 133) | osztják *törâm pãrdãm tãs* 'isten rendelte nyáj' (ÉONy. 36). — Az nyilvánvaló, hogy az *isten-adta* összetétel a *gyermek*-nek, az *isän ostama* a *hattu*-nak, a *törâm pãrdãm* a *tãs*-nak a jelzője. Ha most magát az összetételt vizsgáljuk, kitűnik, hogy ennek tagjai közt is jelzős viszony van. Egyfelől az *adta*, ha igének vesszük is, eredetileg nem volt ige, hanem névszó, de vehetjük és mai nyelvérzékkel is érezhetjük névszónak: *adta* = *adása*, *adata*. Ugyanilyenek: *Buda eleste* | *Ki miatt lön ily kora veszte* (Arany: Szondi két apródja) | *napkelte* | *mentében* | *fejtében* | *nevettében* | *holtáig* stb. Éppígy az osztják *pãrdãm* is lehet állítmány (nominalis), azonban tulajdonképpen névszó: a. m. *rendelte* = *rendelése*. A finnben az *ostama* pedig csakis névszó lehet, éppígy, mint: *elämä* 'élet', *kuolema* 'halál', *ostama* 'vevés, vétel'. — Ettől azonban még lehetne állítmányi viszony az *isten* és *adta*, a *törâm* és *pãrdãm* között, hiszen a finnugor nyelvekben a névszónak állítmányként való szerepe közönséges. Csakhogy, míg a második tag lehetne állítmány (az sem mindig), addig az előtag nem lehet alany. A finnben ez kétségtelen. Az *-n* genitívus-rag világosan mutatja, hogy az *isän* csak birtokosjelző lehet. Ugyanígy áll a dolog a magyarban és az osztjákban is. Ismeretes, hogy a

finnugor, főleg az ugor nyelvekben a birtokos jelzőnek, de sokszor a tulajdonságjelzőnek sincs semmiféle külső jele: osztják: *soxtám-piri-lovat-ort* 'koppasztott-makkréce-magasság[ú]-fejedelehmős' (ONGy. 13) | *uaj-pēlak* 'félbotos[ú] [tkp.: botosfél]' (ÉONy. 98) | stb., igen sok példa. Magyarban is előfordul bizonyos összetételekben. Anyag nevek, nemet, kort jelentő főnevek jelzőül szolgálhatnak: *aranyóra*, *fiúgyermek*, *hím-szarvas* stb. Azután ilyenek: *vörösbegy madár*: *vörös begyű madár* | *meggy szín ruha*: *meggy színű ruha*. A birtokosjelzőnek meg egyáltalában nincs külön ragja az ugor nyelvekben. Ez természetes, hiszen a birtokos- és tulajdonságjelző között még ma is elmosódott a határ, és valószínű, hogy régebben nem volt sem alakilag, sem jelentésileg közöttük különbség. Tehát: osztják *töräm pårdäm* 'isten rendelte' lehet: *isten rendelése* vagy *isteni rendelésü*. Az istené: ami az istenhez tartozik: isteni, sőt az isteni egyenesen azt jelenti: istené, mert mint ismeretes, az *-i* melléknévképző azonos eredetre nézve is az *-é* birtokos raggal.

Térjünk vissza ismét az előbb említett három példához. A finn szerkezetet lehet legkönnyebben elemezni. Az *isän ostama hattu* 'az apa vette kalap', szóserint: *az apának a vevése kalap*, melyben az *ostama*: jelzőként használt igenév, az *isän*: birtokosjelzője az *ostama*-nak, s a kettő együtt jelzője a *hattu*-nak. A magyarban hasonló a helyzet. Hogy az első tag birtokosjelző, azt a második tagon levő birtokos személyrag mutatja, s így az *isten-adta* éppen úgy jelzője a *gyermek*-nek, mint a *vörösbegy* a *madár*-nak (a jelzett szó: a *gyermek* és a *madár* mindkettőnél el is maradhat), tehát: *isten adása gyermek*. E kifejezés az utóbbi alakban sem túlságosan szokatlan a mai nyelvérzék előtt sem; SIMONYI idéz is egy népnyelvi példát Nagykőrösről: *magam sütése könyér* (Nyr. XXXVI, 195). A nyelvtörténettel és a rokonnyelvekkel pedig bizonyítani lehet, hogy birtokos személyragos névszó tulajdonságjelzőként szerepelhet. Ilyen a SIMONYI idézte *szófia beszéd*, és idetartozik a *mihaszna ember* is: *milyen hasznú*. Osztjából is lehet szép számmal példákat fölhozni. BEKE is említi ezeket más célzattal, a *felemás, eszeveszett*-féle összetételekkel kapcsolatban (NyK. XLII, 384): osztják: *kät oyal* 'kétfejű (manó) [tkp.: két feje]' (ÉONy. 94) | *üäl oxpöžxäl* 'négyfejű [tkp.: négy feje]' (ÉONy. 95) | *sarüaη-kur-jitvl-ort* 'aranyos lábizmú fejedelehmős [tkp.: lábizma]' (ONGy. 74) | stb. (l. az id. helyet BEKÉnél).

E kis kitérés után térjünk vissza az *isten-adta*-hoz. Az osztjában ugyanazt láthatjuk, mint a magyarban és a finnben, azzal a különbséggel, hogy az első tag: a *töräm* nem okvetlenül és kizárólag birtokosjelző lehet csak, hanem tulajdonságjelző is. Mert a felhozott példában: *töräm pårdäm täš* 'isten rendelte nyáj', ezt értelmezhetjük úgy, mint

a magyarban és a finnben: 'isten rendelése nyáj', de éppen olyan joggal így is: 'isteni rendelésű nyáj'. Nem is mindig olyan egyszerű az osztyjában ezen összetétel-típus, mint a *törâm párdam* esetében. A második tag néha birtokos személyraggal, néha meg melléknévi képzővel van ellátva. Pl.: *lou tvjmal noj-svz* (ÉONy. 79) 'az ő bírta posztó-ruha', vagyis: 'az ő bírása posztó-ruha'; viszont: *lou tvjmàn toxlæn uai* (ÉONy. 136) 'az ő bírta szárnyas állat', vagyis: 'az ő bírású szárnyas állat'.

Mielőtt megkezdeném a különböző szerkezet-típusok tárgyalását, nem kerülhetem el, hogy a kérdést érintő két tanulmányt meg ne említsek. Mindkettő igen tanulságos, habár különböző szempontból, mert értékre nézve messze állnak egymástól.

SARKADI NAGY JÁNOS „Az északi-osztyják nyelv igeneves szerkezetei“ című munkájából (NyK. XLII, 273—7, 280—7) megtanulhatjuk, hogy különböző természetű jelenségeket összekeverve hogyan tehetjük az egészet homályossá. Bizonyára elkerülhette és el is kerülte volna mindezt, ha a rendelkezésre álló keret arányában választotta volna meg tárgyát. Anyagának nagy terjedelme miatt azután egészen különböző típusú szerkezeteket kénytelen együtt tárgyalni, ami meg is látszik az eredményen. Egy csoportban találjuk ismét: a *kezeaszott* és *istenadta*-féléket, azután ilyeneket: osztyják *al olfi lömæn xor* 'üresen levő bendóm' | *tàm oldi mou* 'erre levő föld' | stb. Nála is azt a megállapítást találjuk, hogy a szerkezet előtagja a lany. Jellemző a keveredésre és a szerkezet meg nem értésére, hogy a csoportosítást a szerint csinálja, hogy az előtag személyragos-e vagy sem, és sorba veszi: 1. személy, 2. személy stb., s a végén mellékesen megjegyzi: előfordul, hogy az igenév is személyragos. Pedig láthatjuk az eddigiekből is: egyáltalán nincs jelentősége annak, hogy az előtag személyragos-e, vagy sem, míg az igenévnél igenis fontos. Teljesen mindegy, azt mondom-e: *isten adta*, vagy *istenem adta*, viszont lényegesebb az, hogy van: *anyaszült* és *anyaszülte*.

Ugyanebben az évben írt NIELSEN KONRÁD is egy kisebb tanulmányt a lapp nyelv nyelvtudományi jelentőségéről (FUF. XIII, 189—90). Ennek a tanulmánynak néhány mondatával szeretnék pontot tenni fejtegetéseim végére: „das finnische sog. »participium agentis« auf *-ma*, *-mä*, welches passive bedeutung hat und mit einem vorangehenden genitiv verbunden wird, der das logische subjekt ausdrückt — *isän kirjoittama kirje* 'ein vom vater geschriebener brief' — ist anerkanntermassen ein verbalsubstantiv, für das finnische sprachgefühl aber ist das ursprüngliche verhalten verdunkelt. Im lappischen dagegen, wo das erwähnte beispiel: *aččē-čallem-gir'je* lautet, wird das ganze zusammengesetzte wort mit der einem solchen eigentümlichen akzentuirung behandelt, also: *vaterschreibung-brief*.“

II.

A többi finnugor nyelv szerkezet-típusai.

Az *-m* képzős igeneves szerkezet.

Az *-m* a legtöbb finnugor nyelvben ma is meglevő ige-névképző, s leginkább ez szokott szerepelni a magyar kivételével az *isten-adta*-féle szerkezetekben is. Magyarban csak néhány képzett szó: *nyom*, *öröm*, *álm* és néhány összetett képző: *-más*, *-mány*, *-mény* és az *-alom*, *-elem* képző, melynek megfelelői az obi-ugor nyelvekben is megvannak (osztják *āktilām* 'gyűjtött, gyűjtés' [ONGy. 14] stb., vogul *vārilēm* 'készített, készítés' [VNGy. II, 63] stb.) őrzi a nyomát. A többi finnugor nyelvben igen sok, különféle alkalmazása van, és ez szerepel leginkább az *isten-adta*-féle szerkezetekben is.

Osztják.

Az első tag névmás: *mā nlljām tut-zarāmna* 'én gyűjtöt-tam tűzhelyemnél' (ÉONy. 142) | *noŋ ioxtām xādānn* 'a te érkezett házban' (10) | *lou iŋjām tarājal* 'ő járta hely felől' (81) | *lin iŋjām tarājal* 'ő (dual.) érkeztek hely felől' (163) | *muŋ pōdər'dām iäsŋu* 'a mi megbeszéltünk szavunkat' (90) (PÁPAYNál „beszéltük“ van helytelenül) | *niŋi tēvem* *nediŋ under pelesena* 'wegen der Speise, welche euer gefrässiger Magen verzehrt hat: a ti ettetek falánk gyomor alján' (PATK. IO. II, 36) | *lu tajām oxšamel* 'ők bírta kendőt' (ONGy. 28) | *zojvēm ŋirām šāŋ'k-pa-ŋ* 'valakim szerzette hēv-felhő' (ÉOM. 66).

Ha a további felosztás alapját keressük, kissé megakadunk. Az első tag ugyanis lehet bármilyen névszó, a második tag bármilyen igéből képzett cselekvést jelentő igenév, s a harmadik tag is lehet bármilyen névszó. Eppen ezért az ilyen kifejezéseknek szabatosan nem összetétel a neve, hanem, amint tanulmányom címe feltűnteti: szerkezet. Előfordul, hogy egy ilyen szerkezet gyakori használat következtében összetéttellé válik, ilyenkor azonban az első, vagy a harmadik tag már el is maradhat, el is marad. A felosztás egyetlen alapja az a viszony lehetne, amely a második és harmadik tag között van. Vizsgáljuk meg tehát ezt a viszonyt. A második tag valamilyen cselekvést, történést tartalmaz, a harmadik tag pedig azt fejezi ki, hogy mire irányul ez a cselekvés. Az eredetileg helyi jelentésből, az irányból fejlődhet ki, mindenekelőtt, főleg átható igéknél a tárgyi viszony. A magyar *-t* tárgyrag igen szépen megmagyarázható a locativus *-t*-jéből (MELICH, Akad. felolv. 1928. január 30.), és ezt a magyarázatot ez a szerkezet is támogatja. Az irányból fejlődik ki azután az eredmény

(eredménytárgy), az ok, a cél és az idő. A cselekvésnek ezeket az irányait nem lehet szigorúan elválasztani egymástól. A határok elmosódottak. Éppen ezért nem is csinállok csoportosítást, hanem egyik irányból a másikba átmenve sorolom föl a példákat a következő sorrendben: 'tárgy, eredmény, cél ← hely → idő, ok'.

ma pentam xāt pošanem 'magam rátolta házam retészét' (ONGy. 224) | *ma tōxrām xāt tumanem* 'magam zárta házam lakatját' (uo.) | *v^uat menšam nura jux elti* 'szél-meghajlította görbe fára' (41) | *vót manimem nánk* 'vom Winde gebrochener Lärchenbaum: szél törte vörösfenyő' (PATK., IO. II, 24) | *vu-nāštam iux sōbāl* 'vízfolyás úsztatta fadarabját' (ÉONY. 135) | *neñ mīm imem* 'meine von dir gegebene Frau: te adtad asszonyom' (AHLQV. 29) | *nuy tüvem tađen* 'von dir herbeigeführte Kriegsschaar: a te hoztad ellenség' (PATK., IO. II, 72) | *vōn āšem ēšam xāt* 'fenséges atyám alábocsátotta ház' (ONGy. 248) | *pojem lušiliām var pašala* 'fiam állította cége fenekére' (172) | *xo poxal ponam lōpas* 'emberfia fölállította éléskamra' (228) | *v^uqš-neñ-xo-āktilām orša* 'városi fejedelem gyűjtötte fejedelemhősnek' (14) | *tut liyam sōs-pōdāli* 'tűz emésztette gerincesontot' (ÉONY. 19) | *mā kāuārtam (kāt zui līdī zal-put) sōxām* 'magam főzte (két ember ette fazék) tokhalam' (141) | *iēyar uelām kulāñ-ox-pōšāx* 'farkas megölte rénszarvas fejet' (31) | *i ās taiām lābat xārūē* 'egy anya ellette hét rénbika' (ÉOM. 36) | *naurēm tuiām sox-ūir* 'gyermek viselte ruha' (ÉONY. 101) | *poxlam tajām xāt lōyem xoša* 'fiaim bírta házam zugához' (ONGy. 273) | *kul uērām uēr* 'ördög okozta dolog' (ÉONY. 24) | *tōrām pārdām tās* 'isten rendelte nyáj' (36) | *āšemen mušiam xātāñ kort* 'atyánk igézte házas falu' (ONGy. 255) | *jiwen vērām xāta* 'apád csinálta házba' (34) | *mā lēšādām kōrdī xarām* 'én készítettem vasterem' (ÉONY. 57) | *iiñ sēuām nāñk-iux al'ln libina* 'atyád fonta vörösfenyő ladikodban' (133) | *angel jontām nōxšāñ vēr* 'anyjuk varrta nyusztos ruha' (ONGy. 151) | *āmp xīrām ār lāt* 'ebásta sok gödör' (14) | *ma sōmalštam ogor sōmal* 'magam rőtta mély rovas' (268) | *muñ ūwām xorāñ ūweu* 'magunk üvöltötte kiáltó üvöltésünk' (180) | *jiš xo jutim nōt viš* 'ein Loch nach einem von einem alten Mann geschossenen Pfeil: öreg ember lőtte nyílyuk' (AHLQV. 17) | *tus nē kartim saki-kār* 'eine von einer geschickten Frau aufgezugene Perlenschnur: ügyes asszony föl-húztta gyöngyzinór' (19) | *toñx jāñxem jemēñ jux* 'bálvány-látogatta szent fa' (PATK., Szót. 40) | *oxsar őzām xātna* 'róka találta házba' (ÉONY. 106) | *nōbat iūxlu iññam pō;ār* 'őseink járta sziget' (137) | *poñ langiliām xalāš* 'fiú járogatta temető' (ÉOM. 32) | *xōr nātīm saiñetem vōdor jenk* 'von Rentierzunge umgangene lichte Moorstelle: rénbikanyelv körüljárta lápos hely' (PATK., IO. II, 68) | *aj menk xōxlām pant* 'kis manó futotta [hágta] út' (ONGy. 80) | *nēñet őmdem jux* 'Baum, wo

die Frauen niederzukommen zu pflegen: *nók ülte fa'* (PATK., IO. II, 86) | *muŋ lēlam južlu* 'magunk ülte ladikjainkat' (ONGy. 188) | *lu lēlam naŋ-kār* 'ő ülte vörös fenyő kérge' (39) | *nūil č'orsen q̄msəm v^ugš* 'nyolcezered lakta város' (117) | *niŋ manəm niŋisun* 'nő járta nősz vidék' (ÉONy. 8) | *xuŋ manəm xuii suŋ* 'férfi járta férfias vidék' (170) | *juŋet menem jega tei* 'Flussquelle, von wo das Wasser rinnt: víz folyta folyóforrás' (PATK., IO. II, 18) | *tonx-éiv-pidem jemij tór* 'der heilige Tör, auf den sich der göttliche Nebel niederliess: bálványkőd ülte szent tór' (26) | *pošmet pidem požēŋ tór* 'kőd fedte ködös tó' (PATK., Szót. 118) | *tüntät pītəm às* 'hanhien asuma Ob: ludak lakta Ob' (PAAS.—DONN. 185) | *saŋ keu pidem teri Às* 'von Kieselsteinchen besäter Ob: kovakő este tiszta Ob' (PATK., IO. II, 26) | *xūs pēnk édem oŋdij tut* 'seinen hohlen. mit zwanzig Zähnen bewachsenen Mund: husz fog benőtte nyílászoros száját' (28) | *tīn tagantem tageten* 'der Ort, wo sie rangen: az ő birkóztuk helyen' (126) | *muŋ ioxtəm xap ànēyūà* 'mi érkeztünk ladikunk végéhez' (ÉOM. 59) | *nōbat xuiŋən xoldijēm pan* 'ősemberünk halászta fövényes part' (ÉONy. 130) | *xatai xatim sōgoŋ mig* 'sterbliche häutige Erde: halott halta kerges föld' (PATK., IO. II, 34) | *sāt vqj pgrəm narəŋ xar* 'száz állat hunyta bűnhódéshozó tér' (ONGy. 258) | *jūmut édem jūmij xar* 'Traubenkirschen erzeugender Traubenkirschbaumhain: zelnicék virulta zelnicés tér' (PATK., IO. II, 204) | *anžet édem anžēŋ xar* 'Hagebutten erzeugender Hagebuttenhain: csipkerózsák virulta csipkerózsás tér' (uo.) | *mà oləm xādəmna* 'az én voltam házban' (ÉONy. 66) | *q̄nəmēməm-məŋ* 'szülőföld' (PAAS.—DONN. 18);

kétségtelenül idetartoznak a *szülőföld*, *szülőhely*-féle öszszetétélek; tulajdonképpen: *az én születtem (születésem) föld* (ilyen pl. a finnben is a: *syntymä-maa*) | *man tivem xättemna nuŋ tiven* 'an dem Tage, wo ich geboren war, bist du geboren: az én születtem napomon születted te' (PATK., IO. II, 40); ezekből vonódtak el azután a *születésnap*-féle öszszetétélek (finn *syntymäpäivä*).

Vogul.

Ugyanolyan változatos kép tárul elénk, mint az osztjákban: az első tagban a személyes névmások minden számban és személyben s a cselekvés irányának különféle árnyalatai. Adataim kivétel nélkül MUNKÁCSI Vogul Népköltési Gyűjteményéből valók.

Az első tag névmás: *am totēm tāñxēm* 'az én hoztam üzenet' (I, 79) | *ām rextēm kit sōpél* 'az én kiráztam két csikó' (IV, 103) | *nañ lāwēm mănē* 'a te rendelted földre' (I, 128) | *nāñ juŋtēmtoŋlēm pōssā* 'a te varrtad kesztyű' (III, 493) | *taw tūstälēm q̄ñx-juw* 'az ő gyűjtotta gyantás fa' (221) | *tan joryé-*

mālēm ānt xarentēp 'az ők csiszolta szarunyíl' (IV, 119) | *nañki tēm nūr piyēn* 'magad ette vessző sarjad' (304) | *takwi ālēm ūsēn* 'maga lakta városba' (227) | *tākw šgurēpoglēm kwālne* 'maga ácsolta házba' (III, 355) | *xāñxām vārēm totma* 'kicsodám szerzette kincshalom' (6).

Az első tag bármilyen névszó: *āskeuw kistēm lakwiñ mā* 'atyácskánk hajlítottá kerek föld' (II, 311) | *sāneuw xulitēm jelpiñ mā* 'anyánk fölbuktatta szent föld' (uo.) | *tārēm majim pil* 'isten adta gyümölcs' (I, 165) | *tārēm mim-ut* 'isten adta holmi' (IV, 339) | *xul-ātēr salyēm poléx* 'zul-ātēr köpte nyál' (I, 164) | *jāyēn lepēm kwol* 'atyád takarta ház' (II, 321) | *tul siltēm jelpiñ qwēt-nol* 'felhő szelte szent folyófork' (320) | *ulā tēm āñkwēlā* 'tűz égette tuskóját' (310) | *akw' āñkw qūsēm sāt pi* 'egy anya szülte hét fiú' (I, 94) | *an-jis telēm xūrēm xum* 'mai kor szülte három férfi' (III, 375) | *sāñim xujiptalim kātāyēmtēl* 'anyám dédelgette két kezemmel' (IV, 18) | *nañki tūstēm šāplanēn* 'magad állította oszlopodat' (I, 119) | *kit jiw urtēm sāj* 'két fa elválasztotta köz mögét' (III, 170) | *āsēm jānmāltēm kit xqptāyēm* 'atyám nevelte két rénökröm' (IV, 4) | *jāyēn sātēm sirejrisēn* 'atyád teremtette kardocskádat' (II, 133) | *māstēr xum vārilēm āwi* 'művészember készítette kapu' (63) | *āškēm unttālēm luwiñ kwol* 'atyácskám építette istálló' (I, 59) | *sāñim jūntēm kēmplim* 'anyám varrta ruhám szárnyát' (II, 429) | *Tārja ēryēm ēri* 'Dárja énekelte ének' (IV, 1) | *āsēm xañstēm xañstēpā* 'atyám tanította tanítását' (III, 82) | *kul sēlēm āltul* 'ördög szerezte sok vagonát' (II, 75) | *jāmēs pi ūnsēm kwol* 'jeles fia padlózta ház' (III, 104) | *māstēr nē xan-sēm tātēp-alā* 'mesternő cifrázta nyírhéjdoboz-tető' (IV, 68) | *nē lu patēm jelpiñ mā* 'női csont borította szent föld' (II, 373) | *qw xāltēm saw rēs* 'vízár pusztította sok fövenypartot' (IV, 211) | *pēs xum lim ūāl-as* 'őskori ember lőtte nyíl-lyuk' (392) | *vōt xajēm jelpiñ qwēt-nol* 'szél érte szent folyófork' (II, 320) | *xār šijirtēm paul-kannē* 'rénbika taposta falutérre' (III, 317) | *jāhwēl jōmēm khūrēm pāt-ās* 'ördög járta három nyom lyuk' (IV, 396) | *vōr xum tāltēm sun* 'erdei ember fölkradotta szán' (III, 389) | *nētā kwālēm sāmte* 'nője járta-kele vidéken' (I, 107) | *pi xajtēm lāñx* 'fiú futkosta út' (II, 383) | *nē minēm nēiñ sām* 'nő járta nős vidék' (94) | *xum minēm xumēñ sām* 'férfi járta férfias vidék' (125) | *kūñārēn lūlēm jiriñ kan* 'szegényed állta áldozatos tér' (314) | *unt-voj unttēm kwolēn* 'erdei állat ülte házban' (IV, 187) | *ēkwā ūnlēm mā* 'asszony lakta föld' (20) | *takwi ālēm ūsēn* 'maga lakta városba' (227) | *muñmā xajtēm tūw* 'forrósága futotta nyár' (III, 436) | *sāñkü xajtēm tūw* 'hősége futotta nyár' (uo.).

Bemutatok néhány esetet, melyekben a szerkezet a megszokott formától valamilyen eltérést mutat. Előfordul, hogy az első tag maga is szerkezet: *eszeveszett*, *felemás* típus. Ilyenek: *nētā sāt unttēm kwolnē* 'hét nője [tulajdonképpen: nője

hét] üldögélte házba' (IV, 183) | *zumit sāt ūnttēm kwolnē* 'hét férfi [tulajdonképpen: férfai hét] üldögélte házba' (uo.). — A második és harmadik tag között különböző bővítmények állhatnak: jelző, jelzők, határozók, sőt egy másik szerkezet is. Pl.: osztják *mā kāuārtām (kāt xui lidj zāl-put) sō-xəm* 'magam főzte (két ember ette fazék) tokhalam' (ÉONy. 141). Ilyen bővítmények igen gyakoriak, de nem lényegesek a szerkezet szempontjából, és így helykímélés miatt példámban nem is igen tüntettem föl. — Néha az igenévek is van bővítménye: *tārēm (tawān) tārūtālim nāj-āri* 'isten (neki) rendelte tündére' (I, 10) | *nañ (zotēl uilt) tūlmentēm ālnān* 'ezek a te (valahonnan) lopott pénzeid' (IV, 330). — Egészen különleges a szórend ebben a két példában: *manū telēm nāj-zum* 'minő úriasszonytól való férfi' (I, 50) | *manū telēm ātēr-zum* 'minő úrtól való férfi' (uo.), e helyett: *manū nāj telēm zum*, illetőleg *manū ātēr telēm zum*.

Finn.

Mint már említettem, a finnben ez a szerkezet általános mind a köznyelvben, mind az irodalmi nyelvben. Részletekre nem terjeszkedem ki, csak annyira, amennyire ez tanulmányom szempontjából szükséges. Képezhetünk a *-ma*, *-mä* igenévképzővel igéből főnevet: *kuolema* 'halál', *sanoma* 'hír' stb. A beféjezett cselekvés igeneve rendszeren *-ttu*, *-tty*, *-tu*, *-ty*, de a Kalevala nyelvében gyakran szerepel a *-ma*, *-mä* is ilyen, jelentésben: *veistämä vetonen* 'faragott csónak' (SEBESTYÉN I. 132).

Az *isten-adta*-féle szerkezetekben az első tagban mindig ott találjuk az *in* genitivus-ragot, mely mutatja, hogy birtokviszonyról van szó. Az igenév (mint a finnben általában a jelző) megegyezik a jelzett harmadik taggal számban és esetben. Példáimat főleg a Kalevalából és SEBESTYÉN IRÉN említett tanulmányából vettem. Néhány ilyen példa: *myrskyjen repimät kuuset* 'viharok tépte fenyők' (SEB. 124) | *puilla tuulen taittamilla, ukon ilman iskemillä* 'szél törte, villám sújtotta fákkal' (KAL. 18 : 289—90) | *kulon polttama honka* 'erdei tűz égette fenyő' (SEB. 134) | *yhen uuen kantamalla yheksällä oinahalla* 'egy anyajuh hordta kilenc ürüvel' (KAL. 17 : 441—2) | *äiti vainaan antamassa kirjassa* 'böldögült anyám adta könyvben' (SEB. 134) | *isän ostama hattu* 'az apa vette kalap' (133) | *ison saamia kaloja* 'atyád fogta halakból' (KAL. 25 : 353) | *Jumalan lähettämän miehen oppi* 'Isten küldte férfi tana' (SEB. 134) | *anopin asettamia (pihoja)* 'napam helyezte udvarok' (KAL. 25 : 146) | *emon tuoma* 'anyaszülte' (22 : 484) | *Jumalan sukeamalta laulta* 'Istenalkotta ösvényről' (30 : 480) | *Jumalan luoma päivyt* 'Isten teremtette napocska' (15 : 223) | *pahan vaimon paistamahan (leipähän)* 'gonosz asszony sütötte (kenyérbe)' (33 : 97—8) | *tulen viemiä vikoja* 'tűz ütötte sebek' (48 : 253) | *uuen orjan ajamoä (kaskea)* 'új szolgálta járta irtásföldet' (31 :

297—8) | *lumen peittämä niitty* 'hótakarta rét' (SEB. 134) | *pakkasen palelemihin sijoihin* 'fagy égette helyekre' (KAL. 30: 351—2) | *oman linnun laulamille, oman kukon kuulumille* (*maille*) 'saját madara énekelte, saját kakas kukorékolta földekre' (7: 319—21) | *syntymä-maa* 'szülőföld' | *syntymäpäivä* 'születésnap' | *rouvan syntymä päivänü* 'az asszony születte napon' (TUNK. 189).

Votják.

A permi nyelvekben, akár a magyarban, vogulban, osztjákban, nincs a genitivusnak külön ragja, s így e szerkezetben is ragtalan első tagot találunk. A szerkezet teljesen ugyanolyan, mint az obi-ugor nyelvekben. (Az *-m* rendszeren a múltidejű melléknévi igenév képzője, cselekvő és szenvedő jelentésben, ezenkívül deverbális névszóképző és szerepelhet nominalis igeként is.)

Példák: *inmar čačjäm puüz* 'isten ütötte fát' (VNH. 6) | *šir šäm űnänü* 'egér ette kenyeret' (1) | *Jakov vajem sionez siem* 'er ass die von Jakob gebrachte Speise: ő evett a Jákob hozta ételből' (WIED., SyrjGram. 124) | *badzim pupjos ležem murtjos* 'die von den hohen Priestern gesandten Männer: főpapok küldte emberek' (uo.) | *inmar veram esep vuem bere* 'nach dem Eintreten des von Gott gesagten Termins: isten mondta határidő beállta után' (uo.) | *inmar šotäm vinadäs* 'isten adta pálinkátokat' (VNH. 280) | *aji-kä pušjäm širo puel* 'atyám megbélyegezte gyantás fád' (VNH. 318) | *Ivan šotäm piřeniktü* 'Iván adta mézesedet' (250) | *as vordäm nunëkajed* 'magad szülte gyermeked' (288) | *saldat leštäm iz-korkajos* 'katona építette kőházak' (222) | *minam otäm kunoä ton oval* 'te nem vagy az én hívott vendégem' (VotjSz. 75) | *murt veram këlzä* 'az ember mondta szót' (167) | *murt kosem kosonly* 'von Menschen befohlenes Gebot: ember parancsolta parancs' (WIED., SyrjGram. 165) | *milam no kerzam kvarajosme* 'die von uns gesungenen Töne: a mi énekelünk hangok' (MUNK., Volksl. 79) | *obida kosem šamen* 'wie der Waldgeist ihm befohlen hatte: erdei szellem parancsolta módon' (WICHM.: Aik. XIX, 56) | *obida vožmatem puen* 'mit dem vom Waldgeist gezeigten holz: erdei szellem mutatta fával' (uo.) | *vordkäm-tü. vordiskäm-iütë* 'szülőföld, haza' (VotjSz. 55) | *vordkäm jurt* 'szülőház' (286) | *milam gažam no tujanjosmi kidokün evol* 'a mi szeretett atyánkfiai is nincsenek messze' (MUNK.: UF. V, 33) | *minam gažamä ok ginek* 'az én szerettem csak egy' (29) | *ta minam gažam piü* 'ez az én szeretett fiam' (VotjSz. 237).

A votjákban is előfordul, hogy az igenévnek is van bővítménye: *sojosly Iisus (mynyny) kosem intye mynyljam* 'sie gingen an den von Jesus ihnen zu gehen befohlenen Ort: ők elmentek a Jézus (menni) parancsolta helyre' (WIED., Syrj. Gram. 165).

Zürjén.

Az obi-ugor és votják nyelvekhez hasonló szerkezetet találunk: *aj puktöm kerkain* 'in dem von meinem Vater gebauten Hause: apám építette házban' (LYTK. 51) | *en volsalöm nébid vólpas vilin* 'auf dem von meiner Mutter gemachten Bette: anyám ágyazta puha ágyban' (uo.) | *rotš pi kerem ešin dorę* 'ans Fenster, das ein russischer Bursche gemacht hat: orosz fiú csinálta ablakhoz' (WICHM.: Toim. XXXVIII, 257) | *anaiez dyšetem šamen* 'wie ihre Mutter gelehrt hatte: anyja tanította módon' (WIED., SyrjGram. 164).

Egészen furcsa szörendet találunk néhány esetben LYTKIN szövegeiben: *ötik morta-taj (meöj pivši) börjöm kerja pivšanin* '(ich badete mich) in einer Badestube, deren Balken von einem Manne ausgewählt sind: egy ember (fürödtem) kiválasztotta gerendájú fürdőszobában' (LYTK. 53) | *kik morta-taj (meöj pivši) pörödöm kerja pivšanin* '(ich badete mich) in einer Badestube, deren Balken von zwei Männern umgehauen sind: két ember (fürödtem) kivágta gerendájú fürdőszobában' (uo.).

Cseremisiz.

Az *-m* általában a múltidejű melléknévi igenév képzője, de többféle jelentéssel. Főnévi használata is gyakori. Pl.: *ášnemo érge* 'nevelt fiú' (SZIL. 12) | *pot sakame erža* 'serpenyőtartó rúd' (BEKE 141) | *nalmo* 'vevés' | *jumó* 'ivás' | *čóklomo* 'áldozat' (SZIL.).

Az első tag *-n* genitivus-raggal vagy a nélkül; a névmási első tag el is marad, vagy néha a harmadik tag is: ilyenkor összetétellel válik a szerkezet. — Példák: *aj = m = n pürⁿm? šölkäm* 'Gott, das von ihm gesegnete und geschaffene Vieh: isten rendelte marhát' (WICHM.: Toim. LIX, 94) | *kombā yarvmā yinda-dōnā* 'das von den Gänsen gefressene Getreide: lúd ette gabonán' (215) | *Mamaī (k = malaš) ajmvalmš šaštažam* 'das von Mamaī für Gottesdienste in Bereitschaft gestellte Wachs: Mamaī (istentiszteletre) készítette viaszt' (249) | *aj = m = n pürⁿm? sēman* 'nach den geboten Gottes: isten rendelte módon' (94) | *acaž leštome šopš* 'vom Vater gemachter Bienenstock: az atya csinálta méhkas' (GEN. 59) | *oš kuy'žan kalašome mutšo* 'Worte, die der hehre Kaiser redet: a fehér cār mondta szó' (66) | *nemnan onžomo oš kuy'ža* 'der hehre Kaiser, den wir anblicken: a fehér cār, akire nézünk [a mi néztünk fehér cār] (71) | *memuan šonemo žoŋgažo* 'die Frau (des älteren Bruders) der wir gedachten: a mi gondoltunk sógornó' (PORK. 46) | *meň šieme törža* 'das Fenster, wo ich gesessen: az én ültem ablak' (GEN. 74) | *mei šoyemo túme* 'die Eiche, in der ich stand: az én álltam tölgyfa' (PORK. 11) | *nolle šedra puromo pekeš* 'in eine vierzig Eimer fassende Tonne: negyven akó beleférte hordóba' (GEN. 27) | *keča lütma mongor* 'napkelte oldal' (SZIL.).

114) | *kecö lütmö wār* 'napkelte oldal' (uo.) | *keče šuržalme* 'napnyugat' (uo. 289) | *kešā-lül'mā moŋgarštaša* 'napkeleti' (RAM. 46) | *kešā-sišmā moŋgarštaša* 'napnyugati' (uo.) | *šašmā-šār* 'szülőhely' (BEKE 142) | *šoemo-kušmō mlandet* 'in dem Lande, wo gezeugt und erzogen man ist: föld, melyen születlettél s növekedtél' (PORK. 42) | *šašmā-yešā* 'születésnap' (BEKE 142) | *pižlā-γifškā šošmā ilan* 'olyan esztendő, mikor sok vörösberkenye terem: sok vörösberkenye termő év' (WICHM.: NYK. XXXVIII, 207) | *türlö šaska kümō payoteš* 'zur Zeit, wo mannigfache Blumen erblühen: sokféle virág nyíltá idő' (GEN. 71) | *mein žōratōmō žoňžo* 'dem Menschenkind, das ich lieb hatte: az én szerettem ember' (PORK. 50) | *šur-γen^m-bazma olmam nāleš* 'nimmt einen Apfel von dem die Hörner fallen: szarv lehulló almát vesz' (RAM. 179).

Ha a névmási első tag elmarad, akkor rendszerint a harmadik tag birtokos személyragja jelöli meg a személyt, akitől a cselekvés kiindul: *umāšte nalme oravaže* 'minap vette szekere' (REG. 130) | *tide tūneme kenagaže* 'az a könyv, melyet tanul' (121) | *čialme šurjemem* 'ruhám, melyet fölvettem' (GEN. 63) | *ilalme surtem* 'a ház, melyben lakom' (uo.) | *tolmo kornena sae ele* 'jött útunk jó vala' (REG. 121).

Mordvin.

A mordvinban az *-m* inkább a főnévi igenev képzője. Képez igéből főnevet, és állhat múltidejű melléknévi igenévi jelentésben is: *palama* 'das Küssen, geküsst von jmdm' (MChr. 010-011). A tárgyalt szerkezetben az első tagon rendszerint megtaláljuk az *-n* genitivus ragot. *miñ makstama ješks kundafks* 'a mi adtunk áldozat' (MChr. 48) | *paziñ vēčkima ugoicat* 'in der von Gott geliebten Ecke: isten szerette sarokban' (PAAS.: Aik. IX, 114) | *tši lišme* 'napkelte, kelet' | *tši valgomo* 'napnyugta, nyugat' (WIED., MordvGram. 20).

Lapp.

A lappban is közönséges a tárgyalt szerkezet. A rendelkezésemre álló szövegekben ugyan keveset találtam, de NIELSEN tárgyalja nyelvtanában (Lærebok i lappisk. 1926.), és példáim is mind NIELSENTŐL VALÓK: *gumpi gōdđem boazo* 'en ren som ulven har drept: farkas ölte rénszarvas' (NIELSEN I, 389) | *mū dug'gjum bæwde* 'et bord som jeg har lavet: én készítettem asztal' (uo.) | *ačče rākkādām dallo* 'en gārd som far har grunnlagt: apa építette ház' (uo.) | *ačče čallem gir'je* 'isän kirjoittama kirje: Vaters-Schreibung-Brief: apa írta levél' (NIELSEN: FUF. XIII, 190).

Ez az *-m* képzős második tag: egy actio-forma. Ez a kifejezőmód idegenszerűleg kezd hatni a fiatalabb nemzedékre, s gyakran hallani az ilyen actio-forma helyett perf. part. pass.

alakot: *jiežásek-dák'kum goatte* 'en gamme de selv har gjort: maga csinálta sátor' | *sabméláš-rákkáduvvum niibe* 'en kniv som er lavet av en lapp: lapp csinálta kés' (NIELSEN I, 389).

Megemlítem még az *ülöhely, szülőföld*-féle összetételeket is: *čok'kam-sággje* 'ülöhely' (NIELSEN, I, 288) | *čokkim ai'ge* 'insamlings-tid' (uo.) | *šád'dám ædnam* 'szülőföld [nőni, születni, lenni]' (III, 190) | *riejadám jákke* 'születési év' (III, 165) | *riejadám-bæi've* 'születésnap' (uo.).

A -t igeneves szerkezet.

Szintén igen gyakori finnugor igenévképző. Ez a -t van meg többek között a finn infinitívusban, az osztják -*ta*, -*da*, -*ti*, -*di* igenevekben. Ennek megfelelőjét a magyarban bizonyára nem a -*z*, -*l* (*száraz*, *lepel*) képzőkben kell keresnünk, mely egy állítólagos finnugor **-t* ~ **-δ* fokváltakozás folytatója. Sokkal valószínűbb, hogy ez a -*t* van meg a múlt idő és a múlt idejű melléknévi igenév -*t*-jében, és ebből kell magyaráznunk az -*at*, -*et* képzőt is.¹ Ha szembeállítjuk egymással a finn *elämä*, zürjén *olöm* (WIED.), votják *üläm* (MUNK.) stb. és az azonos jelentésű magyar *élet* szót, lehetetlen azt nem gondolnunk, hogy ha a rokonyelvi példákban az -*m*, akkor a magyar megfelelőjében a -*t* igenévképzőt kell keresnünk. A két képző funkciója között tehát eredetileg nem igen volt különbség. Megerősíti ezt az osztják is, mert egyfelől nemcsak az -*m*-mel. hanem a -*t*-vel is képezhetünk igéből főnevet: *kurem-jir- enämti ewilt* 'lábam íze növekedte közben' (ONGY. 79) | *jašem-jir šenkal'ti ewilt* 'kezem íze serdülése közben' (uo.); másfelől az *isten-adta*-féle szerkezetekben különösen a régi énekekben semmivel sincs kisebb szerepe a -*t*-nek, mint az -*m*-nek. Nem lehet különbséget keresni, egyazon kifejezésben egyszer az -*m*-es, máskor a -*t*-s alakot találjuk.

A magyarban idetartoznak a birtokos személyrag nélküli szerkezetek: *anyaszült, istenáldott, gutaütött, porlepett, szélütött, hótakart* stb.

Osztják.

Az osztjákban a -*t* *i* vocalissal (-*ti*, -*di*; -*tī*, -*dī*) rendszerint a jelenidejű melléknévi igenév (magyar -*ó*, -*ó*), *a* vokálissal pedig (-*ta*, -*da*) a főnévi igenév képzője. Ez azonban nem következetes és ez a jelentésselkülönülés csak a legújabb nyelvben kezd kialakulni. (Magának az -*m* és -*t* képzőnek funkcióbeli elkülönülése sem igen régi keletű, amit éppen ezek a szerkezetek is bizonyítanak.) Az *isten-adta*-féle szerkezetekben gyakoribbak a -*ti*-s alakok, de a -*ta* is előfordul. A példákból ugyanazon kép tárul elénk, mint az -*m* képzőnél láttuk, feltűnően gyakoriak azonban az *ülni, lakni* (*āmvti*) és a *bírni* (*taiti*) igék.

¹ MÉSZÖLY, A HB. hangtörténeti és alaktani sajtáságai. Szeged, 1926.

Az első tag névmás: *mà pondi nèmàn* 'az én adtam neved' (ÉONy. 8) | *lou tvidi svjal* 'az ő bírta subáját' (92) | *min q̄mpsti v^uas* 'a mi (dual.) laktunk város' (ONGy. 32) | *nuη òmistà ròt* 'a te ülted csónak' (ПАТК., IO. II, 76) | *niηa ajetta nēη* 'magatok találta nő' (154) | *lu q̄mpsti pajel zoša* 'ők lakta dombjukon' (ONGy 41).

Az első tag bármilyen névszó: *sèmam ùiđi xolt' zoša* 'szemem látó biztos halálhoz' (ÉONy. 25) | *vğj lēđi kul n̄ta* 'állat ette vastag moha' (ONGy. 118) | *ou ùaur xoyolt' pant* 'torkolathab verdeste út' (180) | *loηx ponti sari mul* 'bálvány tette igaz ígézet' (19) | *nē jontti jontəm* 'nő varrta varrás' (109) | *xo juvitti n̄đl* 'ember lőtte nyíl' (37) | *imi ēnmalti ùaurēm* 'asszony nevelte gyermek' (ÉONy. 123) | *ort alti j̄yol* 'fejedelem viselte íjjat' (ONGy. 74) | *v̄j n̄oyolti unt šašna* 'vad futotta erdő hátán' (27) | *uas lida yul p̄ari* 'város ette nagy lakcma' (ÉONy. 124) | *mur l̄đi put* 'nép ette fazekat' (24) | *kul' īn̄đti mou* 'ördög járta föld' (81) | *tu òmēsta ùāgat r̄ot* 'az ő ülte alacsony csónak' (ПАТК., Szót. 98) | *ī xo lēđi l̄ol* 'egy ember ülte ülés' (ONGy. 78) | *āmpet òtta jugiη tēbiηa* 'das hölzerne Vorhaus, wo die Hunde zu liegen pflegen: kutyák feküdte pitvar' (ПАТК., IO. II, 92) | *ort xoyolti juz* 'fejedelem hágtatta fa' (ONGy. 114) | *nē l̄điti v^uol* 'nő állta helyére' (30) | *xat p̄ax̄ānta-p̄ēl̄ak* 'napkelet, napkelte oldal' (PAAS.—DONN. 49) | *lont p̄itti jem tū* 'lúd szállta jeles tó' (ONGy 27) | *x̄otan p̄itti jem tū* 'hattyú szállta jeles tó' (uo.) | *mēηk x̄ogotta m̄iga* 'dieses von Geistern besuchte Land: manó látogatta földre' (ПАТК., IO. II, 124) | *n̄đl x̄ađti muj ñoyi* 'nyíl akadó milyen hús' (ONGy. 39) | *kēzi p̄ēłti muj ñoyi* 'kard hasító milyen hús' (uo.) | *x̄ala x̄alti sox̄əη muwa* 'halott halta kėrges földre' (ONGy. 121) | *x̄ār kilti āləη soj* 'rénbika kelte reggeli zaj' (18) | *v^uaj kilti āləη soj* 'vad kelte reggeli zaj' (uo.) | *āšeu verti sus oxtina* 'atyánk szerezte őszön' (30).

Észtt.

A finn *-ma*, *-m̄ä* „agens infinitivus“-sal szemben az észttben a *-t* képzős „agens participium“-ot találjuk: *-tud*, *-dud* alakban, mely a partic. perf. pass. képzője: *teie antud raha* 'von euch gegebenes Geld: ti adtatok pénz' | *sē on minu pestud* 'das ist von mir gewaschen: ez az én mostam' | *keiəri v̄älja antud k̄ask* 'ein vom Kaiser erlassener Befehl: a császár kiadta parancs' | *saksa king-sepa tehtud s̄apad* 'von einem deutschen Schuster gemachte Stiefel: német varga csinálta csizma' | *h̄ire s̄ōdud leib* 'von Mäusen benagtes Brot: egér rágta kenyér' | *sē on mu lapse leitud* 'das ist von meinem Kinde gefunden: ez az én gyermekem találta' | *jumala l̄ōdud ašja* 'etwas von Gott Gefachfenes: isten teremtette dolog' (WIED., EGram. 466).

Megvan ez a szerkezet más keleti-tengeri finn nyelvben is. Pl.: lúd: *izan antud propađi hebo* 'isäni antama hevonen kuoli: apám adta ló megdöglött' (SUS. Toim. LXIX, 107) | *süöime klimkän vargästettud kozad* 'söimme Klimkan varastamaa vuohta: ettük a Klimka lopta kecskét' (129). OJANSUU „Karjalan kielen opas“-ában -m igeneves példát talál-
tam: *ei tunnu vašaran jülki, eikü pihkien pitämät* 'nem lát-
szik a kalapács nyoma, sem a fogó fogta (nyomok)' (Opas 3). De KETTUNEN szerint előfordul a karjalaiában a participiumos szerkezet is, és ezért a Kalevalában is találhatunk ilyen pél-
dákat, mint: *kylän pantu palkkalainen* 'falú fizette szolgáló' (Kal. 21:188) (KETT. 153). A többi keleti-tengeri finn nyelv-
ben is inkább a participiumos szerkezet van meg, de az agens nem mindig áll genitivusban, hanem allativus vagy ablativus-
ban: *bairi ütät imeüd* 'herran jättämä maasila: az úr hagyta birtok' (KETT., Näytteitä etelävepsästä II, 48). Itt említem meg, hogy a finnben is előfordul ezekben a szerkezetekben más, szenvedő értelemben használt névszói alak. Pl.: *vene on tuulen tuuditeltavana* | *poika määrättiin isänsä kuritettavaksi* | *onni on jokaisen saarutettavissa*. Észben is: *hobuse tarvitavad ristad* 'von einem Pferde gebrauchtes, für ein Pferd nötiges Geschirr' (WIED., EGgram. 466).

Az -n képzős igeneves szerkezet.

Az osztják -ti, -di-vel körülbelül azonos jelentés- és szerep-
köre van a vogulban ennek az -n, illetőleg -né igenévképzőnek. Ez is gyakori finnugor igenévképző. Különféle jelentésben meg-
találhatjuk minden finnugor nyelvben. Pl.: magyar és permi főnévi igenév, finn -nut, -nyt part. perf. stb.

Vogul.

Rendszerint jelenidejű melléknévi igenevet képez, de alkot-
hatunk vele igéből főnevet, akár az -m képzővel. Pl.: *zurém etén minné jui-pält* 'három éjjeled lefolyása után' (III, 213).

A tárgyalt szerkezet a vogulban is leggyakoribb az *ül*, *lakik* és *bír* igével kapcsolatban. Az *ünléné* és *üsné* néha hem-
zseg egyes énekekben.

Az első tag névmás: *am jütné jüntmilém* 'az én varrtam varrás' (IV, 18) | *nañ päzwténé päkw-pärišen* 'te dobáltad cir-
bolyatoboz darabkádat' (III, 93) | *taw jäkténé äñkwälä* 'ő vágta fatuskója' (387) | *nan ünléné kwol* 'ti laktatok ház' (II, 17) | *takwi téné päkw-lamtä* 'maga ette toboz-darabját' (III, 286).

Az első tag bármilyen névszó: *kätém püyné jelpiñ xgmsim* 'kezem fogta szent ostorom' (II, 430) | *ogmp jern* 'kutya rágta' [káromkodó szó] (IV, 253) | *ulä jasné mä* 'tűz égette föld' (388) | *amki üsné entapém* 'magam viselte övem' (I, 143) | *tärém värné sqw xätél* 'isten szerzette sok nap' (II, 294) | *möt zum*

liné kerēñ nálné 'más ember lőtte vasas nyílhoz' (217) | *ērī totné ērī-ātér* 'ének híresztelte énekhős' (10) | *mōjt totné mōjt ātér* 'monda híresztelte mondahős' (uo.) | *āyi tēné, pī tēné, paul tēné, ūs tēné, jāni pūri* 'leány ette, fiú ette, falu ette, város ette nagy lakodalom' (II, 250—51) | *lunt zajtné jākén* 'lúd futkosta folyócskád' (I, 133) | *mañsi zum jālné jā* 'vogul ember járta a folyó' (II, 160) | *nē minné nēyiñ sām* 'nő járta nős vidék' (I, 5) | *zum minné zumiñ sām* férfi járta férfias vidék' (II, 27) | *ñol pēlné mō-pēl* 'nyíl átható hely' (IV, 252) | *jüntēp pēlné mō-pēl* 'tű átható hely' (uo.) | *kūtuu zujné lūl jolné* 'kutya fekvő ronda helyre' (IV, 125) | *tōrēm tušnē pūilēm* 'isten laktá falum' (132) | *oqtēm ōlnē soqt soqr* 'ember laktá hét világot' (II, 377) | *khqtél kālāntne ur* 'napkelő táj' (VNYj. 294) | *khqtél ontantne ur* 'napnyugvó táj' (uo.) | *nai kwālñ grmūt* 'napkelte idején' (III, 523) | *ngi vutné grēm* 'nap-szállás ideje' (VNYj. 255) | *ti toglū mulné pālt* 'ezen tél elműlta idejéig' (IV, 112) | *ti tuj mulné pālt* 'ezen nyár elműlta idejéig' (uo.) | *zum pilné, uj pilné, ūilā saji* 'ember félte, állat félte négy medveszemfog' (I, 125).

Votják.

A permi nyelvek közül különösen a votjákban fordul elő ez az -n képzős szerkezet -on, -an alakban, amely közönséges deverbális névszóképző is: *kulon* 'halál' | *ulon* 'élet' | *oskon* 'hit' (VotjSz.) | *koñi bižon vugalti* 'evet futotta buckáson' (VNH. 256) | *dukta lobžon vīr-jilti* 'fajd röpködté dombon' (uo.) | *šala šupson surdāti* 'császár madár szopogató nyíresen' (uo.) | *dukta kotkan jag-vilti* 'fajd kotkodácsoló fenyvesen' (257) | *šala čipēon šur ulti* 'császár madár füttyülte patak alatt' (uo.) | *vačil mūš lobon šurestid* 'fiatal méh repkedte uton' (MUNK.: UF. V, 31) | *šala šibson šur durti* 'császármadár füttyülte patak mellett' (44).

Megtaláljuk teljes alakjukban a *szülőföld*, *napkelet*-féle összetételeket is: *as-ulon-pal* 'szülőföld [magam volta, élte, laktá vidék]' (VotjSz. 17) | *ulon-inti* 'lakóhely' (55) | *kolon-ti* 'hálóhely' (uo.) | *šundi žužan-ti* 'napkelet, kelet földé [napkelte föld]' (VotjSz. 55) | *šundi pukson-ti* 'napnyugat, nyugat földé [naplemente hely]' (uo.) | *šundy-džužan-pal* 'kelet' (WIED., SyrjWört. 473) | *šundy-džužan* 'napkelte' (uo.) | *šundy-pukson* 'napnyugta, nyugat' (518) | *kuräg-kūlan-intē* 'baromfi-ülő (hely), kakasülő (hely)' (VotjSz. 55) | *atas-čorton-dēr* 'kakas kukorék-lás ideje [kakas kukorékolta idő]' (395).

Zürjén.

WIEDEMANN szerint a zürjénben ez az -an tulajdonképpen nem tartozik az igenevekhez, mert sem tárgya nem lehet, sem mondatrövidítésekre nem használatos. Azonban, amint látni fog-

juk, vannak példák, melyek határozottan idetartoznak: *põtka vartčan vaõn* 'mit Wasser, wo die Vögel schwimmen: madár úszta vízzel' (LYTK. 54) | *siktiv sör vizivtan vaõn* 'mit Wasser, das in Sysola strömt: Sysola közepe áramlotta, özönlötte vízzel' (uo.) | *ćeri gibalan vaõn* 'mit Wasser, wo die Fische schwimmen: hal úszta vízzel' (uo.) | *kaga-artman-in* 'Mutterleib, Gebärmutter: anyaméh [gyereknövő hely]' (WIED., Syrj. Wört. 4) | *kaga-loan-in* 'Mutterleib, „Kind-Entstehung-Ort“: anyaméh [gyerek levő hely]' (103) | *sulalan-in* 'lakás, lakóhely' (307) | *sulalan kerka* 'vendéglő; lakó, álló terem' (308) | *tšuzan lun* 'születésnap' (160).

Cseremisiz.

Az -n rendszerint a határozói igenév képzője: *kalasen* 'mondva', *kolen* 'meghalva' (BEKE 157). Ritka mint névszóképző: *šo,čšän* 'termékenység' | *kün* 'érett'. Idetartozik talán ez az egyetlen ilyen példa: *jumän šočän, kuř šočän* 'isten szülöttje, nagy szülött' (uo.).

Birtokos személyragos szerkezet.

Ez a szerkezet jutott majdnem kizárólag uralomra a magyarban, mert mint már kimutattuk, az *isten-adta, szélütötte, isten teremtette* kifejezések második tagja az *adott, ütött, teremtett* igenevek birtokos személyragos alakja. Előfordul még ez a szerkezet az osztjákban, vogulban, finnben és ritkábban más finnugor nyelvben is.

Osztják.

Gyakori a birtokos személyragos igenév ragos és névutós kifejezésekben. Ezek alakilag, jelentésileg azonosak az ilyen magyar kifejezésekkel: *fülem hallatára, napkeltekor, ottjártunkban*. Az ilyen birtokos személyragos névutós és ragos kifejezések tulajdonképpen azonosak az *isten-adta-féle* szerkezetekkel, különösen az olyanok, amelyekben a névutó még mint önálló szó is használatos. Pl. vogul *nai kwāln' grmät* 'napkelte idején' (III, 523); ilyen a megfelelő magyar *napkeltekor* = *nap kelte kor*. Ilyesfélét azonban mégsem igen vettem föl példáim közé, mert ezekben a hangsúlytalan, önálló jelentését vesztett névutó vagy rag nem szerepelhet jelzett szóként. Ilyenek pl.: cseremisiz *tolmem koklašte* 'jöttöm közben' (REG. 121) | *me tolmäna řodäm* 'jöttünkör' (BEKE 143) (*kokla* 'köz'; *kot, kod* 'kor, idő').

Az osztjákban ilyenek: *mä šattäm tvyäina* 'az én hallásomra' (ÉONy. 19) | *mä oldämna* 'mióta csak vagyok' (38) | *ořsar manmal jubina* 'a róka elemte után' (109) | *mä řořättäm-mosa* 'visszatértemig' (100) | *mä řantämna* 'amint látom [az én láttamra]' (132).

Az *isten-adta*-féle szerkezetekben is előfordul (bár nem gyakran és nem mutatva rendszerességet) mind az *-m*, mind a *-t* képzős igenév személyragos alakja, főleg az *ül*ni, *lak*ni, *bírn*i igékkel kapcsolatban.

Egyes szám 1. sz. *ma tajnem poyem* 'az én bírtam fiam' (ONGy. 251) | *ma taimem joxnem* 'az én bírtam íjjam' (252) | *mã amasmam xandj kòrt* 'az én laktam osztják falu' (ÉONy. 141) | *man omismem xòta* 'in mein Haus, worin ich lebte: az én laktam házba' (PATK., IO. II. 86) | *ma taitem xäpem* 'az én bírtam csónakom' (ONGy. 249) | *mã amostem xolem* 'én ültem csónakrekeszem' (uo.) | *mã amstëm tixäl* 'az én ültem fészek' (ÉOM. 91) | *mã xonpam xät* 'az én beléptem ház' (90). Egyes 2. sz.: *nuqa táimen jim vòjeken* 'die dir gehòrigen zwei schòne Rosse: a te bírtad két szép ló' (PATK., IO. II, 210). — Egyes 3. sz.: *lou twimal noi-svx* 'az ő bírta posztó-ruha' (ÉONy. 79) | *lou twimal luk-pun* 'az ő bírta fajd-pihe' (134) | *lou táimã xovàs* 'az ő bírta éléskamra' (ÉOM. 89). — Többes 1. sz.: *müj omismeu mig* 'a mi ültönk föld' (PATK. IO. II, 87). — Többes 3. sz.: *lü twimel xäßläl* 'az ők bírta csónakjaik' (ÉONy. 140) | *lü amasmel xät löxläl* 'az ők maguk lakta ház zúgaik' (143) | *lü amasmã xovàs* 'az ők állította [ülte] éléskamra' (ÉOM. 70) | *lü amstã kòrt* 'az ők maguk lakta falu' (82) | *lü táimã oxnem* 'az ők bírta szánjukat' (88).

Vogul.

Névutós szerkezetekben igen gyakran megtaláljuk a birtokos személyragot: *täl xälëmã jui-pält* 'tél elmúlta után' (II, 189) | *ünlëmã porät* 'élte idején' (II, 312) | *ásëm minëmã jui-pält* 'atyám elmente után' (III, 113). — Az *isten-adta*-féle szerkezetre csak egy példát találtam birtokos személyraggal: *jäi ünlemã, ox ünlemã mō-üolnë* 'atyám lakta, nagyatyám lakta földfokra' (IV, 137).

Finn.

Akkor kap a második tag birtokos személyragot, ha az első tag személyes névmás (tehát teljesen párhuzamos a birtokos személyragozással, akár a magyar), és ilyenkor a személyes névmás, mint a magyarban, el is maradhat: *kylvämiäni jyviä* 'a vetettem magvak' (Kal. 27 : 114) | *kylvämiäsi jyviä* 'a vetetted magvak' (43 : 358) | *hänen ajamansa asiät* 'az ő intézte ügyek' (SEBESTYÉN I, 134) | *kuki tekemiänsü* 'kiki a maga szülötteit' (Kal. 45 : 161) | *itkemistänsü vesistä* 'a (maga) sírta vizekből' (4 : 476) | *ansaitsemansa rahan* 'a (maga) szerzette pénzt' (SEB. 135) | *meidän tekemämme tupanen* 'a mi (magunk) csinálta házikó' (134) | *kaikki pilkkomansa puut kaatoivat* 'az ők maguk megjelölte fákat mind földre döntötték' (135) |

rakastamaansa suomen kieltä puhuvat keskenään 'szeretett finn nyelvüket beszélik egymás között' (KETT. 153).

Eltér a magyartól a *maga* névmással szerkesztett szerkezet. Az *itse* 'maga' névmás helyett az *oma* 'saját' használatos, és ez mint tulajdonságjelző megegyezik a jelzett szóval számban és esetben: *kuolema ei huomannu sitä ommaa antamaan toolia* 'a halál nem vette észre azt a saját (maga) adta székét' (SEB. 134) | *omalla sepittämälläni loihdulla* 'a saját (maga) szerezte varázsigevel' (uo.) | *Ilmarinen nosti omantekemänsä auringon ja kuun kuusen latvaan* 'Ilmarinen saját (maga) készítette napot és holdat emelt a fenyő csúcsára' (uo.).

Votják.

A votjákban már csak egészen elvétve találunk ilyen birtokos személyragos szerkezetet: *so poštamed sur luoz* 'az a főzted sör lesz' (VNH. 51).

Cseremisiz.

Csak a *maga* névmással kapcsolatban találtam birtokos személyragos szerkezetet (névutós kifejezésekben gyakori). Ilyenek: *ške stemože šopš* 'von ihm selbst gemachter Bienenstock: a maga csinálta méhkas' (GEN. 59) | *ške pūr^mžō 'lā kš ki ndalgn* 'das von ihm selbst gesegnete und geschaffene lebendige Getreide: a maga áldta rendelte gabona' (WICHM.: Toim. LIX, 94) | *ške pūr^mžō ki-nda-den* 'mit dem von ihm selbst gesegneten und geschaffenen Getreide: a maga áldta rendelte gabonával' (88).

Igenév + nomen possessoris képzős szerkezet.

Birtokos személyragok helyett járulhat az igenévhez valamilyen nomen possessoris képző is, és ez is egy igen súlyos érv a szerkezet jelzős volta mellett és az igés elmélet ellen. Hiszen a magyarban is vannak ilyen szerkezetek. SIMONYI (Nyr. XXXVI, 268) említi, hogy a székelyeknél egy- és ugyanazon jelentésben járja *fünöte* — *fünötés*, *molyette* — *molyettés*, *molyrágta* — *molyrágtás*, melyek nem egyebek, mint *rágta*, *nötte*, *ette*, birtokos személyragos igenevek, ellátva az -s képzővel (*tábla* — *táblás*, *béke* — *békés*).

A finnben is találunk ilyeneket: *pystyisen kypäriin, tuon isonsa ostamaisen* 'fölálló sisakot, azt az apja vettét (vevésüt)' | *astu tietä temminkäistä, sikojen silittämäistä, porsahien polkemaista* 'menj virágos úton, disznók simítottán, malacok tapostán' (SET. 116).

A finnen és magyaron kívül több finnugor nyelvben találtam ilyenféle szerkezeteket.

Osztijk.

-m + -η képző kapcsolata: *ī as̄ taimaη zot ort* 'egy anya szülte [szültű] hat fejedelemlhős' (ONGy. 41) | *lou twimāη tozlaη uai* 'ő bírta [bírású] szárnyas állat' (ÉONy. 136) | *uāt xāimāη pā^a zomās* 'szél érte [érésű] magas hopores' (ÉOM. 49) | *šol̄ xāimāη pā^a zomās* 'dér érte [értű] magas hopores' (uo.) | *xār xōγolmaη jeηk* 'rénbika futotta [futású] víz' (ONGy. 109) | *zoltj̄ key laimāη koli* 'halászó kő állta [álltú] kötél' (ÉONy. 132) | *ńōrām-xār lāltmaη pant lgilitel* 'erdei rénbika lihegte [lihegésű] útraállásunk napján' (ONGy. 177).

Vogul.

Ugyancsak az -m és -ñ képző kapcsolatát találjuk: *jelpiñ vit aumāñ jelpiñ tūr* 'szent víz folyta [folyású] szent tó' (II, 1) | *vās nāpmiñ xqt zoñxelt* 'réce bukdácsolta [bukdácsolású] hat folyócskát' (II, 2) | *lunt nāpmiñ sāt zoñxelt* 'lúd bukdácsolta [bukdácsolású] hét folyócskát' (uo.) | *ńoγs ńormāñ pitin* 'nyuszt kúszta [kúszású] fészekbe' (II, 48) | *uj ńormāñ pitin* 'vad kúszta [kúszású] fészekbe' (uo.) | *xum ńakmēñ paulnē* 'ember taposta [taposású] faluba' (IV, 16) | *šali-uj tajmēñ saw kan* 'farkas táplálkozta [táplálkozású] sok teret' (130).

Votják.

A votjákban az -n igenévképzőhöz járul az -o melléknévképző, melynek körülbelül ugyanaz a jelentése, mint a magyarban az -ú, -ű-nek: *šinmo* 'szemű' | *širio* 'sarkú' | *šala no čibsono lagjostid* 'császármadar fűtyülte [fűtyülésű] fenyvesen át' (MUNK.: UF. V, 31).

Az -i (-γ, -χ) képzős szerkezet.

Az -m- és -n-es szerkezetek mellett ez is gyakori a vogulban. Azonosak ezek az -i-s alakok a jelen idő egyes szám 3. személyével (*mini* 'megy'). Már MUNKÁCSI (VNyj. 44) gyanította annakidején, hogy ez a 3. személyű igealak igenévknek fog bizonyulni. Világosan mutatják ezt a következő példák: *pānsitū jākti* 'fara vagdalt' (IV, 125) | *kātū pēri, la'ilū pēri jāmēs jonī* 'keze forgó, lába forgó jó játék' (VNyj. 44).

SZABÓ DEZSŐ mutatta ki (NyK. XXXIV, 418), hogy ebben egy -γ, -χ-féle képző lappang. Valószínűleg azonos ez a magyar -ó, -ő képzőbe olvadt -γ-vel (σαραγ: *szántó, menh: menő*).

Megvolt a magyarban is ez a -t képzős szerkezet mellett ez az -ó -ő képzős szerkezet is. Ma már ritkán használatos, és inkább csak összetételekben található meg. SIMONYINÁL egész sereg ilyen példát találtam (Nyr. XXXVI, 99—100):

magunk viselő kardunkat | kecskerágó fű | számár- vagy lófor-
gató malom | számár és barom hajtó malmok | tíz ember ka-
páló szőlő | egy ember vágó rét | hat ökör rántó fűjet | barom
élő föld | barom járó föld | víz álló tócsák | csorda járó,
csorda kelő, csorda gyűlő hely | napszőkő esztendő | napszőkő
hó | farkas ordító tél | farkas ordító hideg | kísértetjáró éj-
szaka. Ilyen még baromfi-ülő, kakasülő (hely), és így keletkez-
hettek az ilyen összetételek: ülőhely, állóhely, fekvőhely stb.

Itt említem az ilyen összetételeket, mint: álltó helyében,
ültő helyében. SIMONYI ezeket egészen elfogadhatóan úgy magy-
gyarazza, hogy ezek alakvevredés útján keletkeztek: ülte hely ×
ülőhely > ültő hely | állta hely × álló hely > álltó hely.

A magyarban azután az isten-adta-félék jutottak ura-
lomra, főleg bizonyára azért, mert az -ó, -ő képzős szerkezetek
a tárgyias összetétel szerepét vették át, s így bizonyos félre-
értések támadhattak volna: (ember lakó) ház, kutya fekvő hely
nem okozhat félreértést, de már: isten igézte hős és isten
igéző hős | asszony nevelte gyermek és asszony nevelő gyermek |
madár látta és madár látó szerkezetek között lényeges jelentés-
beli elkülönülés van, amennyiben az első csoport a jelzős,
a második csoport a tárgyias összetételekhez tartozik.

Vogul.

khqrkhei pašši jiw 'harkály vájta fát' (IV, 90) | oqmp
šaŋkhi vuot-saj šés 'ebrágtá szélmögötti ifjú' (100) | āšēm vāri
vūt 'atyám alkotta szél' (III, 255) | nāl ŋiuli tōxt 'nyilüldezte
buvár-madár' (IV, 91) | nē mini nēyēn sām 'nő járta nős vidék'
(II, 125) | raxt ŋnli xarā ŋolél 'iszap ülte ritkafajú földdel'
(205) | xul' xajti sāt lqñx 'betegség futkosta hét útját' (333) |
āyi šaryi xūrnē 'leány csacsogó térre' (III, 419) | lū tuŋši jalnē
'ló állta helyre' (IV, 89) | tōri ajsi šēt jalä 'daru rikkantó hét
terület' (97) | pat khaiti vuol' 'réce futosta folyóvonál' (102) |
nē joqmi šan-jiw 'nő járta lélekfa' (112) | ŋj khāŋghi jiw 'vad
kúszta fa' (127) | šis šākwi poél 'kisdud szopta falu' (107) | pi
joŋyi joŋyēnē kwol vāri 'fiú játszó házat csinál' (VNyj. 44).

Egyéb képzővel ellátott szerkezetek.

Az -m, -t, -n és -γ képzős alakulatokon kívül szórványo-
san találunk más képzős ilyen szerkezeteket is.

Osztják.

-ŋ: xatai xatŋ sogoŋ miŋ 'sterbliche häutige Erde: halott
haltá kérges föld' (PATK., IO. II, 54).

-man: tām laŋ laŋman tōrā 'e ló állta helyről' (ÉONy.
61). A -man rendszeren a határozói igenév képzője: ŋantman
'nézve', laŋman 'állva', de névszó-képzőként is szerepelhet: il-
zoŋman ŋubina 'lefekvés után' (ÉONy. 100).

Vogul.

-*ñ*: *vartäk mañteñ poel* 'szőnyeg borította falu' (IV, 107) | *zum-pi tuštēñ sät pärēñ* 'férfi állította hét csikó' (II, 331).

-*p*: *uj lälēp saw iol* 'állat állta sok földfok' (III, 293). A -*p* rendszeren nomen possessoris-képző, de képez igéből főnevet, és előfordul mint igenévképző is.

-*s*: *jälwél jōmēs khūrēm pät-ās* 'ördög járta három nyomlyuk' (IV, 399). Az -*s* egyébként a múltidő képzője.

-*p*+*ñ*: *sāli tēpiñ gsiñ xasli* 'rénszarvas ette vastag moha' (II, 31).

-*tul*+*-ñ*: *rus-zum vārtulēñ zumriš* 'orosz ember csinálta emberke' (IV, 49).

Cseremisiz.

-*maš*: *mōjen kimāš pekkē* 'das Fass, wo ich drin lag: a hordó, melyben feküdtem' (PORK. 11) | *keče löltmaš* 'napkelet' (151) | *dj ≈ m ≈ n pür^umaš ≈ lmaš* 'war es Gottes Schickung: isten rendelése volt-e [isten rendelte levés]' (WICHM.: Toim. LIX, 95) | *modeldemaš bereš* 'auf dem Spielplatz: játszóhelyen' (GEN. 67).

-*šaš*: *ademe šusaš berōšte ilet-mo?* 'lebst du an einem solchen Ort, wo Menschen hinkommen?: olyan helyen élsz-e, ahova eljut az ember?' (GEN. 16) | *mōin nalsāš üderžō* 'das Mädchen, das ich heiraten soll: az a lány, akit el fogok venni; a nekem elveendő lány' (PORK. 47) | *nōmnañ nalsāš üdäržō* 'meidän otettavamme tyttö: nekünk elveendő leány' (TschChr. 123). A debitivusi jelentésre vö. mordvin: *palama* '(das) Küssen; man muss küssen; geküsst von jmdm' (MChr. 011).

Mordvin.

-*ft*, -*vt* (moksa mordv. -*f*) képzős szerkezet.

A mordvinban ez a -*vt* (<-*kt*) képzős szerkezet éppen olyan gyakori, mint az -*m*-es: (*orma*) *čorañ kolavt* 'eine von einem Burschen herbeigezauberte Krankheit: (a betegség) a fiu varázsolta' (PAAS.: Aik. IX, 88) | *odniñjan jřaksniñ čējeriñ kalgavksniñ* 'aus dem Obersten des Getreideschobers von den Mäusen benagten: a gabonakazal tetejéről, az egerek megrágtáról' (122) | *čavkañ, varakañ sēveōtiñ* 'von den Dohlen und Krähen aufgefressenen: a csókák és varjak fölfaltáról' (uo.) *paziñ putovt vēř sivel* 'isten helyezte vért, húst' (MChr. 1) | *simixt es tif vina-dest* 'sie trinken von selbst gemachtem Branntwein: isznak a maguk csinálta pálinkából' (PEL. 5).

Az osztják -*la*-képzős szerkezet.

xq̄r űōyolla unt šašlna 'rénbika futotta erdő hátán' (ONGy. 27) (ehhez a párhuzamos sor: *vqj űōyolti* 'vad futotta') | *vqj*

nõyolla unt šašlna 'vad futotta erdő hátán' (79) | *vaj joyotla žū mū ewilt* 'állat jövő messzi földről' (178) | *jem ort aqlaa soxmem-jir* 'jeles fejedelemlhős állta ugrással' (249) | *jem ort šošaa soxmem-jir* 'jeles fejedelemlhős lépte ugrással' (uo.) | *aj-nē šošla jos* 'kis nő járta út' (271) | *vur mejk talla sogom* 'erdei manó vonszta lépést' (272) | *lu taila ar Sgruäl* 'ő bírta sok Aranyosa' (274) | *pà žui āmasla mouna* 'idegen ember lakta vidékre' (ÉONy. 71) | *px žila dāšu* 'fiú evő hallszállásunk' (137) | *ēyi žila dās* 'leányevő halszállás' (128) | *žoižen noltlā žem iul* 'férfi esküdte jeles eskü' (ÉOM. 40) | *lojk-sēm mánlā žem āt* 'bálvány-szem átható jeles éjjel' (uo.).

Ennek a *-la-s* alaknak a magyarázatára nézetem szerint legvalószínűbb föltevés, hogy ez azonos a jelen idő egyes 3. személy szenvedő alakjával. Nb.: *tulāžem* — *hozatom*, *tulāžen* — *hozatol*, *tulā* — *hozatik*. Ez éppen olyan nomen verbale lenne, mint az előzőkben tárgyalt vogul *-i-s* (*-γ-s*) szerkezet, s lehet, hogy ebben is éppen a *-γ* képző lappang. Tehát: vogul *mini* = *menés*, *menő*, *megy* | osztják *tulā* = *hozatás*, *hozató*, *hozatik*. — A szenvedő alak magyarázata már nem okoz fejtörést, ha az *-m-es* szerkezetekben előforduló ilyen példákat látjuk, mint: *tutna ližem* 'tűz ette [tűztől evett]' (ÉONy. 19) uo.: *tut ližem* | *imi žilina žerem žer* 'asszony unokája által okozott dolog' (24) (uo.: *kul' žerem žer* 'ördög okozta dolog'), vogul *āsēnnē pōnsēm tāl* 'apád által földerített telet' (III, 89) | *āsēm pōnsēm tāl* 'apám földerítette tél' (uo.) | *vōtnē xājim žiwēt* 'széltől ért fák' (IV, 386) | *tārēnnēl saqlēm uj* 'istentől jelzett nyáj' (415).

Ilyen ablativust, elativust, egressivust tartalmazó szerkezeteket a többi finnugor nyelvben is találunk. Mindjárt a magyarban: *isten adta: istentől, isten által adott* (*-tól, -től, által*); de vannak ilyen példák a permi nyelvekben és a kelet-tengeri finn nyelvekben is. A szenvedő jelentésű igenév van meg pl. az észttben, és kezd kifejlődni a lapp szerkezetben. Van az osztjákban egy különös szenvedő szerkezet: *tōrām ōn āšen multisājen lit-saji* 'ég fenséges atyádtól neked rendelt ruhaalj-mög' (ONGy. 270), szószerint: 'ég fenséges atyád rendeltette-d ruhaalj-mög'. Rendszerint azonban személyes névmással fejezik ki azt, hogy kinek rendelte: *tōrām lojēl pārdām tās* 'istentől neki rendelt nyáj' (ÉONy. 39). Vogul: *tārēm ta-wän tārātālim nāj-āyi* 'isten neki rendelte tündére (I, 10).

Ezekhez a *-la-s* szerkezetekhez tartozik nyilván még a következő két osztják példa is: *pā-mū xōjem tailaŋəl mū* 'másvidéki emberem bírta föld' (ONGy. 275) | *xār ūqlēm lālamlāŋəl kālèn* 'rénbika nyelv legelészte mocsarat' (ÉOM. 35). Ez a *-lāŋəl* valószínűleg a *-la-*, az *-ŋ* képző és az *-l* 3. személyű birtokos személyrag összetevéséből keletkezett: *-la + -ŋ + -əl*.

Tagadó alakú szerkezetek.

A magyarban ilyenkor a *nem* tagadó szó kerül az első és második tag közé: *ember nem hallott hangon*; stb. — SIMONYI-nál találtam fosztóképzős alakokat is: *asszony-hihetetlen mon-dás, szélfuvatlan nem maradok* (Nyr. XXXVI, 271) (vö. *tudatlanságom és nem tudásom*).

A többi finnugor nyelvben rendszerint fosztóképzős szerkezeteket találunk.

Osztják.

uai ioyätli xou mou 'vad nem járta messzi föld' (ÉONY. 82) | *nij uantli, xoi uantli eui* 'nő nem látta, férfi nem látta leány' (113) | *iäntä-p pëttä wöxät nüi* 'neulan puhkaisematon hieno vaate: tú át nem hatolta finom posztó' (PAAS.—DONN. 175) | *sém jüguttá tôr* 'tôr, dem das Auge nicht umfasst: szem el nem érte tôr' (ПАТК., ІО. II, 50) | *vöje jügutta xou miga* 'állat el nem jutotta messze földre: in einen Ort, der so weit liegt, das es keinem Tiere dahin gelangen möglich ist' (52).

Találtam egy példát közbeszúrt tagadószóval is: *ma ant-partim jux-evilt* 'von dem von mir verbotenen Baume: az én megtiltottam [nem rendeltem] fáról' (AHLQV. 29).

Vogul.

ëlém-xglës la'il xantal jelpiñ nâr 'emberláb nem érintette szent Ural' (I, 143) | *ne rautal m̄a* 'nő nem érintette föld [nő érintetlen föld]' (II, 24) | *xul' jḡmtal m̄a* 'betegség nem járta föld' (353) | *xum-nól peltal pal' ur* 'férfi orra át nem hatolta sűrű hegyvidéket' (III, 94) | *josä-nól laptal pal' ur* 'hótalp orra föl nem emelkedte sűrű hegyvidéket' (uo.) | *xätël vatal kwolëm* 'nap be nem világította házam' (III, 393).

Finn.

navoilta päivän paistamattomilta, hiekan hieromattomilta 'nap be nem sütötte, homok nem dörzsölte sarkáról' (KAL. 48: 147—50) | *paikkaa syömätöintä, lyömätöintä, miekan miehen käymätöintä* 'meg nem evett, meg nem ütött, férfi kard nem járta hely' (KAL. 45: 186—8) | *silmän kantamaton* 'unübersehbar, unübersehlich, unabsehbar: szem el nem érte' (P. KATARA) | *jalan astumaton* 'som icke tager ett steg, fotfallen, obeträd, otrampad: láb nem taposta' (LÖNNROT, Lex.).

Votják.

Szintén fosztóképző járul az igenévi alakhoz, mégpedig az *-m* igenévhez a *-tä*, az *-n* igenévhez a *-tem* fosztóképző: *söd kirjöz vižamtä söd nüläs-šori* 'fekete holló át nem hatolta

fekete erdő közepébe' (VNH. 258) | *Iudeijos šedtontem intye* 'an einen von den Juden nicht gekanntem Ort: zsidók nem ismerté helyre' (WIED., SyrjGram. 125).

Cseremisiz.

jüt šer jomalke 'zu den Ufern der Nacht: az éj partjához' | *jük šoktetomaške* '(wohin) der Klang nicht bringt: (ahova) hang el nem hallatszik' | *šikš šutomaške* '(wo) der Rauch nicht hinreicht: (ahova) füst el nem jut' (GEN. 55—6) | *oške užtomežem (jeñ užen kalasen)* 'was er selbst nicht erblickt hat: a maga nem láttát (az ember észrevéve elmondta)' (59).

III.

Összefoglalás.

Előrebocsátom NIELSEN jellemzését a mai lapp szerkezetéről: „En eiendommelig bruk av nom. sg. av aktio, svarende til den finske konstruksjon med „agentpartisipp“, har man i forbindelser bestaende av: 1. en genitiv som betegner det logiske subjekt, 2. en aktioform som forteller hvad som er gjort, 3. et substantiv som betegner den eller det som har været gjenstand for handlingen.“ (Lær. I, 389.) Magyarra fordítva: „Az actio singularis nominativusának, mely megfelel a finn participium agenssel való szerkezeteknek, különleges használata van bizonyos szerkezetekben; ez áll: 1. egy genitivusból, mely jelöli a logikai alanyt; 2. egy actio-alakból, mely elmondja, hogy mit csinált; 3. egy névszóból, mely jelöli, hogy mi volt a cselekvés tárgya.“

NIELSEN olyan tökéletesen írja le ezt a lapp szerkezetet, hogy ahhoz szinte nem lehet semmit sem hozzátenni. Jellemzése azonban csak a lapp nyelvre szorítkozik és csakis leíró szempontból.

Ha figyelembe vesszük a többi finnugor nyelvet, és ezeket összehasonlítva kikövetkeztetjük az alapnyelvi szerkezetet, a következő eredményre jutunk: a szerkezet tagjai ragtalanul, minden viszonyítás nélkül álltak egymás mellett és csak belső kapcsolat fűzte őket össze, ilyenformán: **isten adás (ada-t) gyermek* | **ember járás (jára-t) út* (a csillagozással azt akarom jelölni, hogy példáimnak tisztán képletszerű jellege van).

Ez a fok van meg még az obi-ugor és a permi nyelvekben: osztják *āmp xira-m lāt* 'ebásta gödör' | *vogul jähwél jōmē-s pāt-ās* 'ördög járta nyom-lyuk' | *votják dukta lobžo-n vīr* 'fajd röpködte domb'. A szerkezet második tagja valamilyen képzővel ellátott cselekvést jelentő névszó volt. Azt, hogy honnan, kitől indul ki ez a cselekvés: a cselekvés eredetét, birtokosát (alanyát) jelölte meg az első tag; a harmadik pedig a cselekvés irányát.

A további fejlődés folyamán szorosabbra fűződik a kapcsolat a szerkezet tagjai között, és már valamilyen külső jellel is megjelölik a cselekvés eredőjét, birtokosát: genitivus-
raggal az első tagon (finn-volgai nyelvek); birtokos személy-
raggal a második tagon (pl. az ugor nyelvek); esetleg a harmadik
tagon (pl. a cseremiszt); genitivusi és birtokos személyraggal
(finn); nomen possessoris-képzővel (pl. az obi-ugor). Ugyanakkor
az iránynak a differenciálódása következtében megjelölheti a
harmadik tag az irány különféle árnyalatait: a cselekvés tár-
gyát, eredményét, célját, helyét, idejét, okát.

Tovább menve, a cselekvés lassan szenvedő jelentést vesz
föl. Ez külsőleg abban nyilvánul meg, hogy a második tagban
kifejezett cselekvés szenvedő értelmű lesz (ész, lapp), az első
taghoz pedig ablatívusi, e'ativusi, egressívusi ragok járulnak.
(Erre majdnem minden finnugor nyelvben találunk példát:
magyar *tőlünk* vagy *általunk tisztelt férfi; istentől megáldott
tehetséggel* stb.)

A végső fokon pedig az *egér rágt*a kenyér-ből lesz: az a
kenyér, amit az egér megrágott, tehát a szerkezet mellék-
mondattá bomlik fel.

Jegyzet.

Rövidítéseim nagyrészt a szakirodalomban használatosak. Eppen
ezért csak azokat a munkákat sorolom fel itt külön, melyeket tanulmányomban használt rövidítések nem jelölnek meg teljes határozottsággal és
kizárólagossággal.

KETT. = KETTUNEN I., Suomen kieloppi. (Oppikouluille ja seminaareille.
Toinen painos.) Porvoo—Helsinki, 1936. — MUNK., Volksl. = MUNKÁCSI B.,
Wotjakische Volkslieder. (Sonderabdruck aus Sitzungsberichte der Akademie
der Wissenschaften in Wien. Philosophisch-historische Klasse. 203. Band, 5.
Abhandlung.) — PEL. = PELISSIER R., Mokša mordvinische Texte. (Einzelaus-
gabe der Preussischen Akademie der Wissenschaften. Jahrgang 1925. Phil-Hist.
Klasse Nr. 3.) Berlin, 1926. — SET. = SETÄLÄ E., Suomen kielen lauseoppi.
Oppikouluja varten. 19. painos. Helsinki, 1926. — TUNK. = TUNKELO.
Alkusuomen genitiivi relativisen nimen apugloosana. Helsinki, 1908.